

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Запорізька політехніка»

Факультет соціальних наук

(повне найменування факультету)

Соціальна робота

(повне найменування кафедри)

Пояснювальна записка
до дипломного проєкту (роботи)
бакалавр
(ступінь вищої освіти)

на тему Особливості соціалізації студентів в умовах дистанційного навчання,
обумовленого військовим станом

(назва теми)

Виконав(ла): студент(ка) 4 курсу,
групи СН-211

Спеціальності 231 Соціальна робота
(код і найменування спеціальності)

Освітня програма (спеціалізація)

Соціальна робота

НЕСТЕРЕНКО Р. І.

(ПРИЗВИЩЕ та ініціали)

Керівник ТАРАН В. О.

(ПРИЗВИЩЕ та ініціали)

Рецензент БАРШАЦЬКА Г. Ю.

(ПРИЗВИЩЕ та ініціали)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Запорізька політехніка»

Факультет соціальних наук
 Кафедра «Соціальна робота»
 Ступінь вищої освіти бакалавр
 Спеціальність 231 Соціальна робота
(код і найменування)
 Освітня програма (спеціалізація) Соціальна робота
(назва освітньої програми (спеціалізації))

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри _____

«14» лютого 2025 року

З А В Д А Н Н Я
НА ДИПЛОМНИЙ ПРОЄКТ (РОБОТУ) СТУДЕНТА(КИ)

НЕСТЕРЕНКО Романа Ігоровича

(ПРИЗВИЩЕ, ім'я, по батькові)

1. Тема проєкту (роботи) Особливості соціалізації студентів в умовах дистанційного навчання, обумовленого військовим станом

керівник проєкту (роботи) д.ф.н., проф. ТАРАН Володимир Олександрович

(науковий ступінь, вчене звання, ПРИЗВИЩЕ, ім'я, по батькові)

затверджені наказом закладу вищої освіти від «14» лютого 2025 року № 50

2. Строк подання студентом проєкту (роботи) «12» травня 2025 року

3. Вихідні дані до проєкту (роботи) 87 сторінок, 10 таблиць, 3 рисунки, 52 джерела літератури, 2 додатки

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) проаналізувати теоретичні підходи до розуміння соціалізації як соціально-психологічного процесу; визначити та дослідити особливості дистанційного навчання та роль онлайн-середовища в процесі соціалізації студентів; охарактеризувати військовий стан як чинник змін у процесі соціалізації студентів; здійснити емпіричне дослідження впливу дистанційного навчання в умовах військового стану на процес соціалізації студентів; розробити методичні рекомендації щодо покращення процесу соціалізації студентів в умовах дистанційного навчання під час військового стану.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень) Таблиця 2.1. вплив дистанційного навчання на певні аспекти вашої соціалізації в умовах військового стану; таблиця 2.2. Сфери соціалізації, що страждають під час дистанційного навчання в умовах військового стану;

таблиця 2.3. Найефективніших форм групової взаємодії; таблиця 2.4. Фактори підтримки відчуття приналежності до студентської спільноти; таблиця 2.5. Заходи для покращення процесу соціалізації студентів під час дистанційного навчання в умовах військового стану; таблиця 2.6. Додаткові форми підтримки професійної соціалізації в умовах дистанційного навчання під час військового стану; таблиця 2.7. Зміни у процесі соціалізації через перехід на дистанційне навчання в умовах війни; таблиця 2.8. Компоненти соціалізації, які зазнають найбільшого негативного впливу; таблиця 2.9. Ефективні форми групової роботи зі студентами; таблиця 2.10. Інституційні заходи підтримки соціалізації студентів; рис. 2.1. Оцінка рівня професійної соціалізації в умовах дистанційного навчання під час військового стану; рис. 2.2. Методи підтримки соціалізації студентів; рис. 2.3. Необхідні компетентності викладачів для ефективної підтримки соціалізації студентів.

6. Консультанти розділів проекту (роботи)

Розділ	ПРІЗВИЩЕ, ініціали та посада консультанта	Дата, підпис	
		завдання видав	прийняв виконане завдання
1	ТАРАН В. О. професор	17.02.2025	19.03.2025
2	ТАРАН В. О. професор	20.03.2025	12.04.2025
Норм-ль	НОВАК Т. О., ст. викладач	29.04.2025	02.05.2025

7. Дата видачі завдання «14» лютого 2025 року.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломного проекту (роботи)	Строк виконання етапів проекту (роботи)	Примітка
1	Затвердження теми	14.02.2025	
2	Затвердження завдання на дипломний проект (роботу)	14.02.2025	
3	Складання змісту	17.02.2025	
4	Виконання першого розділу	19.03.2025	
5	Виконання другого розділу	12.04.2025	
6	Формування висновків	14.04.2025	
7	Перевірка роботи керівником	21.04.2025	
8	Оформлення дипломного проекту (роботи)	28.04.2025	
9	Нормоконтроль та перевірка на запозичення	02.05.2025	
10	Попередній захист дипломного проекту (роботи)	05.05.2025	
11	Подання роботи на кафедрі	12.05.2025	
12	Одержання відгуку та рецензії	13.05.2025	
13	Захист дипломного проекту (роботи)	12.06.2025	

Студент(ка)

_____ Роман НЕСТАРЕНКО
(підпис) (Ім'я ПРІЗВИЩЕ)

Керівник проекту (роботи)

_____ Володимир ТАРАН
(підпис) (Ім'я ПРІЗВИЩЕ)

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота бакалавра: 87 сторінок, 10 таблиць, 3 рисунки, перелік використаних джерел складає 52 найменування, 2 додатки.

Об'єкт дослідження – процес соціалізації студентів у системі вищої освіти.

Предмет дослідження – особливості соціалізації студентів в умовах дистанційного навчання, обумовленого військовим станом.

Мета дослідження – полягає у теоретичному обґрунтуванні та емпіричному дослідженні особливостей соціалізації студентів в умовах дистанційного навчання під час військового стану, а також розробці методичних рекомендацій щодо оптимізації цього процесу.

Методи дослідження: теоретичні методи (аналіз, синтез, порівняння та узагальнення наукової літератури з проблеми дослідження); емпіричні методи (опитування, анкетування), метод експертних оцінок.

У результаті дослідження виявлено, що дистанційне навчання, запроваджене в умовах воєнного стану, обмежує студентів у реалізації багатьох механізмів соціалізації (безпосереднє спілкування, участь у студентських ініціативах, побудова соціальних зв'язків). Утім, за сприятливих умов (налагоджена онлайн-взаємодія, підтримка кураторів, участь у цифрових формах самореалізації) можливе часткове компенсування дефіциту живої комунікації. Практична цінність роботи полягає в запропонованих рекомендаціях для закладів вищої освіти щодо підвищення ефективності соціалізації студентів у дистанційному середовищі.

Результати можуть бути використані для оптимізації навчально-виховного процесу у закладах вищої освіти в умовах дистанційного навчання під час військового стану.

СОЦІАЛІЗАЦІЯ, СТУДЕНТСЬКА МОЛОДЬ, ДИСТАНЦІЙНЕ НАВЧАННЯ, ВОЄННИЙ СТАН, СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ СТУДЕНТІВ У ДИСТАНЦІЙНОМУ НАВЧАННІ	9
1.1. Соціалізація як соціально-психологічний процес: сутність і механізми	9
1.2. Особливості дистанційного навчання та роль онлайн-середовища в процесі соціалізації студентів	16
1.3. Військовий стан як чинник змін у процесі соціалізації студентів..	23
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ НА ПРОЦЕС СОЦІАЛІЗАЦІЇ СТУДЕНТІВ ОБУМОВЛЕНОГО ВІЙСЬКОВИМ СТАНОМ	29
2.1. Організація емпіричного дослідження впливу дистанційного навчання на процес соціалізації студентів	29
2.2. Особливості соціалізації під час дистанційного навчання обумовленого військовим станом.....	34
2.3. Методичні рекомендації щодо покращення процесу соціалізації студентів обумовленого військовим станом	61
ВИСНОВКИ.....	69
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	74
ДОДАТКИ.....	79

ВСТУП

Сучасні умови повномасштабної війни в Україні кардинально змінили всі сфери життя суспільства, зокрема й систему вищої освіти. Запровадження дистанційного навчання, яке спочатку було обумовлене пандемією COVID-19, а згодом продовжилось через військовий стан, створило принципово нові умови для соціалізації студентської молоді. Особливої актуальності набуває проблема соціалізації студентів в умовах дистанційного навчання під час військового стану, коли до традиційних викликів онлайн-освіти додаються психологічні стреси, вимушені переміщення, фізична ізоляція від звичних соціальних середовищ, обмеження безпосередньої комунікації.

Соціалізація студентської молоді є фундаментальним процесом для формування повноцінної особистості фахівця, здатного не лише володіти професійними компетентностями, але й успішно інтегруватися в соціум, встановлювати конструктивні міжособистісні взаємини та адаптуватися до мінливих соціальних умов. В умовах традиційного навчання цей процес відбувався природним шляхом через щоденні безпосередні контакти, спільну навчальну діяльність, участь у навчальних заходах, неформальне спілкування. Однак військовий стан суттєво обмежив або повністю унеможливив ці форми взаємодії.

Крім того, військовий стан породжує специфічні психологічні стани – підвищену тривожність, посттравматичний стрес, відчуття невизначеності щодо майбутнього, які накладають додатковий відбиток на процес соціалізації. Студенти, які стали вимушеними переселенцями або опинилися за кордоном, стикаються з проблемами подвійної адаптації – до нового соціокультурного середовища та до умов дистанційного навчання.

Проблеми соціалізації особистості розглядалися у працях класиків соціології та психології: Е. Дюркгейма, Т. Парсонса, П. Бергера. Серед українських дослідників вагомий внесок у розробку теорії соціалізації

зробили Н. Лавриченко, С. Савченко, О. Безпалько. Питання дистанційної освіти та її впливу на особистість студента досліджували В. Биков, М. Жалдак, В. Кухаренко. Вплив екстремальних ситуацій на психологічний стан та соціалізацію особистості розглядали С. Миронець, В. Осьодло, О. Кокун. Проте, незважаючи на значну кількість наукових праць, специфіка соціалізації студентів в умовах дистанційного навчання, обумовленого саме військовим станом, залишається малодослідженою проблемою і потребує комплексного аналізу.

Об'єкт дослідження – процес соціалізації студентів у системі вищої освіти.

Предмет дослідження – особливості соціалізації студентів в умовах дистанційного навчання, обумовленого військовим станом.

Мета дослідження – полягає у теоретичному обґрунтуванні та емпіричному дослідженні особливостей соціалізації студентів в умовах дистанційного навчання під час військового стану, а також розробці методичних рекомендацій щодо оптимізації цього процесу.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати теоретичні підходи до розуміння соціалізації як соціально-психологічного процесу.
2. Визначити та дослідити особливості дистанційного навчання та роль онлайн-середовища в процесі соціалізації студентів.
3. Охарактеризувати військовий стан як чинник змін у процесі соціалізації студентів.
4. Здійснити емпіричне дослідження впливу дистанційного навчання в умовах військового стану на процес соціалізації студентів.
5. Розробити методичні рекомендації щодо покращення процесу соціалізації студентів в умовах дистанційного навчання під час військового стану.

Серед методів дослідження були використанні наступні: теоретичні методи (аналіз, синтез, порівняння та узагальнення наукової літератури з

проблеми дослідження); емпіричні методи (опитування, анкетування), метод експертних оцінок.

Теоретична значущість дослідження полягає у розширенні наукових уявлень про процеси соціалізації особистості в умовах кризових ситуацій; поглибленні розуміння особливостей функціонування механізмів соціалізації у віртуальному просторі; систематизації знань щодо впливу військового стану на психологічний стан та соціальну адаптацію студентської молоді.

Практична значущість роботи полягає в можливості використання її результатів для оптимізації навчально-виховного процесу у закладах вищої освіти в умовах дистанційного навчання під час військового стану. Розроблені методичні рекомендації можуть бути використані, кураторами академічних груп, викладачами для створення сприятливих умов соціалізації студентів.

Дипломна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ СТУДЕНТІВ У ДИСТАНЦІЙНОМУ НАВЧАННІ

1.1. Соціалізація як соціально-психологічний процес: сутність і механізми

Поняття соціалізації є міждисциплінарним і розглядається в різних галузях соціогуманітарного знання, зокрема в соціології, психології та педагогіці. Кожна з цих наук акцентує увагу на певних аспектах цього складного процесу, що дозволяє сформувати комплексне розуміння феномену соціалізації.

У соціології соціалізація розглядається переважно як процес інтеграції індивіда в суспільство, засвоєння ним соціальних норм, цінностей та ролей.

Основоположник соціології Е. Дюркгейм розглядав соціалізацію як процес, за допомогою якого суспільство передає новим поколінням соціальні норми та цінності, необхідні для підтримки соціального порядку [30, с.25]. Він запропонував концепцію «методичної соціалізації», яка передбачає цілеспрямований вплив суспільства на індивіда з метою формування у нього соціально бажаних якостей.

У психології акцент робиться на індивідуально-психологічних механізмах засвоєння соціального досвіду та формування особистості.

Дж. Мід, представник символічного інтеракціонізму, розглядав соціалізацію як процес формування самосвідомості особистості та «Я-концепції» через взаємодію з іншими людьми [30, с. 31]. Мід підкреслював важливість прийняття ролі іншого у процесі соціалізації, що дозволяє людині дивитися на себе збоку й оцінювати свою поведінку з точки зору соціальних очікувань.

У педагогіці соціалізація розглядається у тісному взаємозв'язку з вихованням та навчанням, як процес, яким можна управляти та який можна оптимізувати.

А. Мудрик визначає соціалізацію як розвиток і самореалізацію людини протягом усього життя в процесі засвоєння і відтворення культури суспільства [30, с. 37]. Він розглядає соціалізацію як двобічний процес, що включає як адаптацію людини до соціального середовища, так і активне перетворення нею цього середовища.

За О. Безпалько соціалізація це процес послідовного входження індивіда в соціальне середовище, що супроводжується засвоєнням та відтворенням культури суспільства, внаслідок взаємодії людини з стихійними та цілеспрямовано створюваними умовами життя на всіх її вікових етапах [4, с. 53].

Дуже інформативною в рамках нашого дослідження є концепція Н. Лавриченко. Вона розглядає соціалізацію студентської молоді як особливий етап вторинної соціалізації, який має свою специфіку, а саме [4, с. 101]:

- поєднання адаптаційних процесів (пристосування до нових умов навчання, проживання, спілкування) з активним особистісним та професійним самовизначенням;
- інтенсивне формування соціальної компетентності, розширення репертуару соціальних ролей;
- побудова життєвої перспективи, формування планів на майбутнє;
- активне включення в різні соціальні практики, експериментування з соціальними ролями.

Дистанційне навчання суттєво змінило процеси соціалізації студентів, створивши нові виклики та можливості для формування соціальних компетенцій майбутніх фахівців. Так з'явилися нові механізми соціалізації студентів в умовах дистанційного навчання.

Імітація є найпростішим механізмом соціалізації, який ґрунтується на копіюванні поведінки інших. У дистанційному навчанні імітація набуває

нових форм. Цей механізм реалізується через спостереження за моделями поведінки та їх відтворення, в онлайн-середовищі студенти спостерігають за поведінкою викладачів та одногрупників через відеоконференції, форуми та соціальні мережі.

Специфіка імітації в дистанційному навчанні полягає в тому, що студенти засвоюють не лише професійні навички, але й цифрову культуру спілкування, етику онлайн-взаємодії та культуру самопрезентації у віртуальному просторі [4, с.124].

Ідентифікація передбачає ототожнення себе з іншою людиною або групою, прийняття їхніх цінностей і норм. В умовах дистанційного навчання процес ідентифікації з академічною спільнотою ускладнюється через фізичну віддаленість студентів від університетського середовища. Проте віртуальні спільноти, створені в рамках дистанційного навчання, стають новими об'єктами ідентифікації. Студенти відчують приналежність до віртуальних навчальних груп, що сприяє формуванню їхньої професійної ідентичності. Цей процес підтримується через спільні проекти, групові онлайн-дискусії та віртуальні студентські об'єднання.

Інтеріоризація – процес перетворення зовнішніх соціальних норм і цінностей у внутрішні регулятори поведінки. Це трансформація зовнішніх дій у внутрішні психічні функції. У дистанційному навчанні інтеріоризація відбувається через активну взаємодію з цифровим освітнім контентом та онлайн-спілкування. Успішна інтеріоризація академічних цінностей у дистанційному форматі вимагає систематичної рефлексії та обговорення етичних аспектів професійної діяльності. Автоматизовані системи контролю за академічною доброчесністю сприяють формуванню внутрішніх етичних стандартів студентів, коли зовнішні вимоги перетворюються на особисті переконання.

Рольове навчання дозволяє студентам засвоювати соціальні ролі через їх виконання в модельованих ситуаціях. В дистанційному навчанні рольові ігри та симуляції набувають особливого значення для розвитку соціальних

компетенцій, які можуть реалізуватись через віртуальні лабораторії, симулятори професійного середовища та онлайн-кейси, що дозволяють студентам випробувати різні професійні ролі.

Дистанційне навчання створює специфічні умови для соціалізації студентів. Серед основних характеристик соціалізації в дистанційному форматі можна виділити наступні: переважання опосередкованої комунікації через цифрові інструменти, формування нових типів соціальних зв'язків у віртуальних спільнотах, розвиток цифрової ідентичності як складової професійної ідентичності, підвищення значення самоорганізації та саморегуляції.

Студенти вважають важливими для своєї соціалізації неформальні онлайн-групи за інтересами, створені в рамках навчальних курсів. Ці групи стають майданчиками для практики соціальних навичок та формування професійних зв'язків.

Дистанційне навчання суттєво змінює процес соціалізації студентської молоді під час навчання у закладах вищої освіти. Традиційні агенти соціалізації трансформуються і набувають нових характеристик.

В закладах вищої освіти як інституції відбувається віртуалізація освітнього простору, так фізичні аудиторії, бібліотеки та лабораторії замінюються віртуальними аналогами, що змінює характер взаємодії з інституційним середовищем. Також відбувається розмивання кордонів між навчальним та особистим простором, трансформація відчуття приналежності до закладу. Проходить процес адаптація корпоративної культури, що виражається через пошук нових способів транслювати цінності та традиції закладу в онлайн-форматі. В рамках представлення інституційної ідентичності: відбувається посилення ролі цифрових платформ, сайтів та соціальних мереж закладу у формуванні його іміджу та цінностей. На жаль, це призводить до послаблення емоційного зв'язку з фізичним простором закладу та підвищення значущості віртуальних символів приналежності до закладів вищої освіти. Відбувається ускладнення процесу інтеріоризації

інституційних норм та цінностей та формування нових типів інституційної лояльності та ідентичності

Викладацький склад як агент соціалізації в рамках традиційної ролі виконував наступні функції:

- передача професійних знань, навичок та цінностей через безпосередню взаємодію;
- демонстрація професійних моделей поведінки та мислення;
- неформальне наставництво та підтримка професійного розвитку;
- оцінювання та підтвердження академічних досягнень.

Так, в умовах дистанційного навчання відбулася трансформація цього впливу, тепер вона виражається через: зміну формату комунікації, перехід від безпосередньої взаємодії до опосередкованої технологіями комунікації, трансформація педагогічних практик та адаптація методів викладання до онлайн-формату, розробка нових підходів до організації навчального процесу, нові способи демонстрації експертності, через зміну способів демонстрації професійних компетенцій та авторитету, персоналізація взаємодії за допомогою розвитку нових форм індивідуального супроводу навчання студентів, зміну форм емоційної підтримки реалізується через пошук способів забезпечення психологічної безпеки та емоційної підтримки в онлайн-форматі, переосмислення меж професійної ролі, тут відбувається розмивання меж між професійним та особистим, публічним та приватним у взаємодії зі студентами

До наслідків для соціалізації можна віднести: зміну характеру інтеріоризації професійних зразків поведінки, трансформацію механізмів формування професійної ідентичності, переоцінку значущості особистісних якостей викладача та нові форми авторитету та впливу.

Студентська група як агент соціалізації в дистанційному форматі набуває наступних характеристик:

- – перенесення групової динаміки у віртуальний простір (чати, відеоконференції, форуми);

- – трансформація процесів формування дружніх стосунків та взаємної підтримки;
- формування відчуття спільності через віртуальні маркери приналежності;
- поява нових комунікативних ритуалів та норм взаємодії;
- зміна процесів формування підгруп та кіл спілкування;
- розвиток горизонтальних структур взаємодопомоги та обміну інформацією.

Це призводить до зміна процесів формування соціального капіталу та трансформація механізмів соціального порівняння та самооцінки. Формуються нові форми групової солідарності та взаємопідтримки, а також ризики соціальної ізоляції для окремих студентів.

Цифрові платформи та інструменти як агент соціалізації в дистанційному відіграють важливу роль:

- створення структурованого навчального середовища з власними правилами, нормами та практиками взаємодії;
- формування нових комунікативних практик та етикету, вплив на характер взаємодії;
- розширення освітнього простору, формування професійних спільнот та мереж підтримки;
- вплив на когнітивні та соціальні процеси через особливості дизайну та функціональності;
- формування інформаційних бульбашок та впливу на процеси пізнання [4, с.154]..

Це призводить до формування нових типів цифрової грамотності як частини соціальної компетентності та розвиток навичок самопрезентації у віртуальному просторі. З'являються нові форми соціальної стратифікації на основі цифрових компетенцій. Відбувається трансформація процесів формування професійної ідентичності через взаємодію з цифровими артефактами.

В умовах дистанційного навчання відбулося фізичне повернення студентів у сімейне середовище під час дистанційного навчання. Також тепер студент одночасно присутній у двох соціальних системах, через це відбувається перерозподіл домашніх обов'язків, нові форми автономії та залежності. Як наслідок ми можемо спостерігати процес проникнення навчального процесу в приватний простір сім'ї та безпосередню участь членів сім'ї в організації навчального процесу. Все це призводить до того що уповільнюється процес формування автономності особистості, студенти стикаються зі складнощами у розмежуванні сімейної та професійної ідентичності, що веде в свою чергу до нових форм конфліктів між навчальними та сімейними ролями.

Неформальні онлайн-спільноти відігравали допоміжну або незначну роль в традиційному процесі навчання, але в дистанційному форматі їх роль зростає. За допомогою них відбувається залучення до професійних дискусій та обміну знаннями поза формальним навчальним процесом, як наслідок формування горизонтальних мереж взаємодопомоги та обміну інформацією та розширення джерел професійної соціалізації. Неформальні навчальні спільноти допомагають в самоорганізації студентів для додаткового навчання та підтримки та сприяють формування нових способів рекреації та емоційної розрядки.

Самостійна навчальна діяльність в умовах дистанційного навчання реалізується через збільшення частки самостійного навчання в загальній структурі навчального процесу та розвиток здатності до планування, моніторингу та контролю власної діяльності. Студенти отримують більшу свободу у виборі темпу, послідовності та глибини вивчення матеріалу, відбору джерел інформації та навчальних матеріалів. Відбувається розвиток метакогнітивних навичок та саморегуляції.

В рамках дистанційного навчання відбулася інтеграція навчальної та професійної діяльності з можливістю більш гнучкого поєднання роботи та навчання. Це дозволило скоротити дистанції між теоретичним навчанням та

практичною діяльністю за умови працевлаштування за отримуваним фахом. В той самий час дуже часто відбувається посилення впливу професійного середовища порівняно з академічним. Активно формується професійна самосвідомість на перетині академічного та практичного досвіду. Все це призводить до прискорення професійної соціалізації для працюючих студентів та як наслідок формування більш прагматичного ставлення до академічних знань. Збільшується ризик професійної деформації на ранніх етапах кар'єри.

Отже, соціалізація студентської молоді в умовах дистанційного навчання характеризується низкою особливостей: трансформацією ролі традиційних агентів соціалізації, формуванням цифрової соціальної ідентичності, видозміною механізмів соціалізації та виникненням нових викликів для інтеграції у професійну та академічну спільноти.

1.2. Особливості дистанційного навчання та роль онлайн-середовища в процесі соціалізації студентів

Сучасний етап розвитку дистанційної освіти характеризується інтеграцією різноманітних технологій та педагогічних підходів. Сьогодні дистанційна освіта включає в себе елементи мобільного навчання, змішаного навчання, адаптивного навчання та використання штучного інтелекту.

Серед основних проблеми, з якими стикаються здобувачі освіти в онлайн-середовищі:

- дефіцит живого спілкування, що може негативно впливати на якість комунікації та засвоєння матеріалу;
- відчуження, відчуття відірваності від навчальної спільноти., відсутність фізичної присутності в навчальному середовищі ускладнює формування стійких соціальних зв'язків та відчуття приналежності до академічної спільноти, що є важливими факторами мотивації та задоволеності навчальним процесом. Студенти часто відчують

ізолюваність та психологічну дистанцію, що може негативно впливати на їхню академічну продуктивність;

– самотність, це одна з найважливіших проблем. Тривала самотність може призводити до зниження академічної мотивації, підвищення рівня стресу та навіть розвитку депресивних станів. Особливо вразливими є студенти-першокурсники та інтроверти, для яких соціальна адаптація в онлайн-середовищі може бути особливо складною.

У цих умовах особливої актуальності набуває питання психологічної адаптації студентів до нових освітніх реалій та їхнього впливу на розвиток ключових соціальних компетенцій.

Перехід до нових форматів навчання вимагає суттєвої перебудови когнітивних процесів студентів. Особливо першокурсники відчують значне когнітивне навантаження протягом перших місяців навчання в дистанційному форматі [15, с. 125]. Це пов'язано з необхідністю одночасно опановувати навчальний матеріал та адаптуватися до нових цифрових інструментів і платформ.

Когнітивне перевантаження, з яким стикаються студенти під час переходу до онлайн-навчання, може негативно впливати на їхню академічну успішність у короткостроковій перспективі, але сприяє розвитку цифрової грамотності та когнітивної гнучкості в довгостроковій перспективі.

Емоційна адаптація до нових освітніх форматів проходить за U-подібною кривою: початковий ентузіазм змінюється періодом розчарування та фрустрації, після чого настає поступова стабілізація емоційного стану при умові ефективної підтримки з боку освітньої інституції.

Ключову роль у успішній емоційній адаптації відіграють наявність емоційної підтримки від викладачів та однолітків, формування чітких очікувань щодо нового формату навчання, поступовість впровадження змін та доступність психологічного консультування.

Зміна освітнього формату суттєво впливає на мотиваційну сферу студентів. Протягом перших шести місяців навчання в дистанційному

форматі студенти відчують зниження внутрішньої мотивації до навчання, тоді як зовнішня мотивація залишається відносно стабільною [15, с.138].

Дистанційне навчання створює середовище для формування навичок цифрової комунікації, які стають все більш затребуваними на сучасному ринку праці. Студенти, які навчалися в дистанційному або змішаному форматі, демонструють кращу підготовленість до роботи в розподілених командах та віртуальних робочих середовищах порівняно з випускниками традиційних програм.

Ключові цифрові комунікативні навички, що розвиваються в процесі дистанційного навчання, включають:

- вміння ефективно передавати інформацію через різні цифрові канали;
- навички візуальної комунікації та створення мультимедійного контенту;
- здатність адаптувати комунікативний стиль до різних цифрових платформ;
- управління цифровою ідентичністю та онлайн-репутацією [2, с. 68].

Дистанційний формат навчання істотно змінює характер групової взаємодії. Віртуальні команди проходять через ті ж стадії розвитку, що й традиційні (формування, штурм, нормування, виконання), але з певними особливостями та зазвичай у більш тривалі терміни.

У віртуальних командах спостерігається більш рівномірний розподіл участі між членами групи порівняно з очними командами, де часто домінують 1-2 учасники, водночас, дослідники відзначають більш повільне формування довіри та групової ідентичності у віртуальних командах.

До специфічних навичок, що формуються під час дистанційного навчання є навички віртуальної колаборації. Серед основних переваг такої навички можна виділити: координацію асинхронної роботи, використання цифрових інструментів для спільного створення контенту, управління віртуальними проектами та фасилітація онлайн-дискусій.

Адаптація студентів до нових освітніх форматів є складним багатовимірним процесом, що охоплює когнітивні, емоційні, мотиваційні та соціально-психологічні аспекти. Дистанційне навчання створює як значні виклики для розвитку комунікативних навичок і командної роботи, так і нові можливості для формування цифрових компетенцій, затребуваних у сучасному світі.

Успішна адаптація вимагає системного підходу, що передбачає координацію зусиль освітніх інституцій та самих студентів. Особливо важливим є забезпечення балансу між технологічними інноваціями та людськими аспектами освітнього процесу, створення середовища, що підтримує не лише академічний розвиток, але й психологічне благополуччя здобувачів освіти.

В рамках дистанційного навчання онлайн-середовище постає як новий соціокультурний простір студентів.

У сучасному світі трансформація освітнього простору з фізичного в цифровий формат відбувається стрімкими темпами, створюючи принципово нове соціокультурне середовище для студентів. Дистанційне навчання перестало бути лише альтернативним способом отримання знань, а перетворилося на повноцінний освітній та соціокультурний простір, де формуються нові моделі комунікації, культурні практики та соціальні норми. В умовах глобальних викликів останніх років цифрове середовище набуло особливого значення, ставши для багатьох студентів основним простором не лише навчання, але й соціальної взаємодії, культурного обміну та особистісного розвитку.

Розглядаючи онлайн-середовище як соціокультурний простір, дослідники активно адаптують класичні соціологічні концепції до нових реалій. Особливо плідним виявилось застосування концепції габітусу П'єра Бурдьє для аналізу цифрових практик студентів. Цифровий габітус формується на перетині індивідуального досвіду та структурних умов, створюючи унікальні патерни взаємодії студентів з цифровими освітніми

платформами та визначаючи їхній соціальний капітал у віртуальному просторі. Цифровий габітус сучасних студентів характеризується високою адаптивністю, мультизадачністю та гібридним сприйняттям реальності, де онлайн і офлайн простори становлять єдиний континуум досвіду [21, с. 145].

Онлайн-середовище дистанційного навчання створює підґрунтя для формування нових типів спільнот, що функціонують за власними правилами та розвивають специфічні культурні норми. Професор Говард Рейнгольд, автор концепції «віртуальних спільнот», визначає їх як «соціальні агрегації, що виникають в Інтернеті, коли достатня кількість людей достатньо довго підтримує публічне обговорення, з достатнім людським почуттям, щоб сформувати мережі особистих відносин у кіберпросторі».

У контексті дистанційного навчання віртуальні спільноти набувають особливого значення, функціонуючи як: простір колективного навчання та обміну знаннями; середовище емоційної підтримки та соціалізації; майданчик для формування професійної ідентичності; альтернативна форма академічної культури .

Відносно новим, але перспективним напрямом досліджень є цифрова антропология освітнього простору, що вивчає культурні практики, ритуали та символічні системи, які формуються в онлайн-середовищі дистанційного навчання. Професорка Пало-Альтського дослідницького центру Бонні Нарді зазначає: «Віртуальні навчальні середовища створюють власну антропологічну реальність з унікальними культурними артефактами, ритуалами та символічними системами, які студенти використовують для конструювання сенсів і соціальних зв'язків» [2, с. 136].

Антропологічні дослідження фіксують появу специфічних культурних практик у дистанційному навчанні: ритуали «цифрової присутності» (чекін, реакції, емодзі); нові форми академічних церемоній (віртуальні випускні, посвяти); переосмислення просторово-часових меж навчання; гібридні форми цифрової та матеріальної культури.

У віртуальному освітньому середовищі відбувається трансформація соціальних взаємодій. Дистанційне навчання радикально змінює характер комунікації між усіма учасниками освітнього процесу, що призводить до формування нових комунікативних моделей. Дослідники виділяють кілька ключових трансформацій:

– гібридизація синхронної та асинхронної комунікації студентів дистанційних програм, які постійно балансують між різними темпоральностями спілкування, що створює новий комунікативний режим, цей процес в соціології отримав назву «позачасовим часом». Ефективне поєднання синхронних та асинхронних каналів комунікації підвищує задоволеність студентів та їхню академічну успішність;

– мультимодальність комунікативних практик онлайн-середовищ дистанційного навчання характеризується використанням різноманітних каналів та форматів комунікації – від текстових повідомлень до відеоконференцій та віртуальної реальності. Що дозволяє створювати багатовимірний соціальний простір, де студенти можуть обирати найбільш комфортні для себе канали взаємодії в залежності від контексту та власних преференцій;

– зміна статусно-рольових відносин в віртуальному середовищі трансформує традиційні ієрархії та статусні відносини в освітньому процесі, відзначається більш егалітарний характер комунікації з викладачами порівняно з традиційним навчанням цей феномен характеризується як перехід від «ієрархічної педагогіки до культури участі».

Онлайн-середовище дистанційного навчання стає простором конструювання та прояву нових форм ідентичності[15, с. 236].

Ключові аспекти формування цифрових ідентичностей студентів включають:

– управління враженням та самопрезентація у віртуальному освітньому середовищі студенти отримують більше можливостей для

свідомого конструювання власного образу через профілі, аватари, цифрові портфоліо та стилі комунікації;

- множинні академічні ідентичності, якому сприяє дистанційне навчання, що відповідають різним контекстам та платформам;

- персоналізація освітнього досвіду через цифрове середовище дозволяє студентам більш активно формувати власну освітню траєкторію та створювати персоналізований навчальний простір.

В онлайн-середовищі дистанційного навчання формується специфічна цифрова освітня культура з власними нормами, цінностями та практиками.

Серед ключових характеристик цієї культури можна виділити наступні:

- гібридність – поєднання елементів традиційної академічної культури з цифровими практиками та нормами онлайн-спільнот;

- партисипативність – більш активна участь студентів у створенні освітнього контенту та формуванні освітнього середовища;

- модульність та ремікс – культурні практики, що передбачають творче поєднання та переосмислення різноманітних освітніх ресурсів;

Попри потенційну демократичність та доступність онлайн-освіти, віртуальне освітнє середовище відтворює та часом поглиблює існуючі соціокультурні нерівності. Дослідники виділяють кілька рівнів цифрових розривів у дистанційному навчанні:

- інфраструктурний розрив – нерівний доступ до технічних засобів та інтернет-з'єднання;

- компетентнісний розрив – різний рівень цифрової грамотності та навичок самоорганізації;

- культурний розрив – нерівний доступ до культурного капіталу, необхідного для успішної адаптації до цифрового освітнього середовища;

Онлайн-середовище дистанційного навчання створює унікальний феномен глокалізації – взаємопроникнення глобальних та локальних культурних контекстів.

Відбувається культурна гібридизація освітніх практик що виражається через поєднання глобальних освітніх стандартів з локальними культурними особливостями. Можемо також спостерігати множинні культурні контексти це процес одночасної участі студентів у глобальному та локальному освітніх середовищах. За рахунок віртуальної мобільності, транснаціональних освітніх програм та міжкультурних віртуальних спільнот формуються нові форми інтернаціоналізації освіти .

Дистанційне навчання, попри його незаперечні переваги у контексті доступності та гнучкості, створює серйозні виклики для якості освітнього процесу. Поверхневість спілкування, зниження емоційного залучення та інформаційне перевантаження є взаємопов'язаними проблемами, що потребують системного підходу для їх подолання. Розуміння цих ризиків та обмежень має стати основою для розробки ефективних стратегій покращення якості дистанційної освіти та мінімізації її негативного впливу на студентів.

Таким чином, критично важливим є баланс між технологічними інноваціями та збереженням людського, емоційного виміру освітнього процесу. Замість прагнення повністю імітувати традиційне навчання в онлайн-форматі, більш продуктивним підходом є розробка нових педагогічних моделей, що враховують специфіку цифрового середовища та максимально використовують його можливості, одночасно мінімізуючи ризики та обмеження.

1.3. Військовий стан як чинник змін у процесі соціалізації студентів

Військовий стан створює безпрецедентні виклики для освітньої системи, радикально змінюючи умови навчання та соціалізації студентів. В умовах війни відбувається трансформація освітнього середовища на кількох рівнях:

– фізичний рівень – руйнування освітньої інфраструктури, вимушена евакуація закладів освіти, необхідність адаптації приміщень до вимог безпеки (укриття, бомбосховища);

– організаційний рівень – зміни у форматах навчання, графіках занять, правилах безпеки, процедурах оцінювання;

– соціально-психологічний рівень – підвищена тривожність, посттравматичний стрес, зміна життєвих пріоритетів.

Відбувається суттєва віртуалізації соціальних зв'язків студентів через вимушене дистанціювання – фізичне розділення студентських спільнот внаслідок евакуації, переміщення, призову. Відбувається інтенсифікація онлайн-комунікації через різке зростання ролі цифрових платформ у підтриманні соціальних контактів. Формування віртуальних спільнот підтримки, створення студентських ініціатив, груп взаємодопомоги та волонтерських проєктів у онлайн-просторі.

Військовий стан каталізує трансформацію соціальних ролей студентської молоді. Так за останні роки збільшилась кількість студентів, які поєднують навчання з волонтерською діяльністю та беруть участь у нових формах громадянської активності, такими як інформаційне волонтерство, кібербезпека, фандрейзинг, гуманітарна допомога. Студенти приміряють на собі нові соціальні ролі -координаторів волонтерських ініціатив, медіа-активістів та перекладачів для міжнародних організацій [26, с. 137].

Військові дії безпосередньо впливають на психічне здоров'я студентської молоді, спричиняючи ряд серйозних психологічних проблем.

Незважаючи на негативні наслідки, науковці також виявляють феномен посттравматичного зростання серед частини студентської молоді. Частина студентів демонструє ознаки психологічної стійкості та особистісного зростання в умовах війни через переоцінку життєвих цінностей та пріоритетів, підвищення рівня емпатії та прояв альтруїстичної поведінки. Відбувається усвідомлення власної сили та здатності подолати труднощі, посилення відчуття сенсу та мети життя.

Соціальна тривожність у контексті війни набуває специфічних рис і проявів. На відміну від класичного розуміння соціальної тривожності як страху негативної оцінки в соціальних ситуаціях, в умовах війни вона трансформується і розширюється.

Серед основних стратегій, які використовують студенти для подолання негативних психоемоційних станів, пов'язаних із війною можна назвати:

- активне залучення до волонтерської діяльності, ця стратегія дозволяє трансформувати тривогу в конструктивну активність та відновити відчуття контролю над ситуацією. Залучення до волонтерства під час війни виконує подвійну функцію: соціальну – допомога іншим, та психотерапевтичну – відновлення власного психологічного благополуччя [26, с. 175].

- студенти активно шукають соціальної, створюють нові соціальні зв'язки або відновлюють старі, використовуючи як офлайн, так і онлайн-формати комунікації. Особливо цінною визнається підтримка від осіб, які мають подібний досвід;

- когнітивне переосмислення ситуації через пошук сенсу в поточних подіях, переоцінку власних цінностей та пріоритетів, фокусування на можливостях особистісного зростання;

- структурування повсякденного життя за допомогою встановлення чіткого розпорядку дня, планування діяльності, створення нових ритуалів. Все це допомагає відновити відчуття передбачуваності та контролю;

- уникнення – ця стратегія включає мінімізацію перегляду новин, уникнення обговорення військової тематики, зосередження на рутинних справах. Хоча в короткостроковій перспективі вона може зменшувати тривогу, її довготривале використання пов'язане з підвищеним ризиком розвитку ПТСР.

Також сформувалися специфічні механізми психологічної адаптації студентів:

- посилення групової солідарності – інтенсифікація відчуття приналежності до національної та академічної спільноти;

- розвиток навичок емоційної саморегуляції – формування стратегій управління стресом та тривожністю;
- пошук сенсу та цілеспрямованості – переосмислення освітніх цілей у контексті національного відновлення;
- посттравматичне зростання – трансформація травматичного досвіду в ресурс для особистісного розвитку.

Освітнє середовище посідає визначальну роль у пом'якшенні негативних психологічних наслідків війни для студентів. Заклади вищої освіти, які змогли адаптувати свою діяльність до умов воєнного часу є важливими осередками психологічної стабільності та соціальної підтримки.

Продовження навчання, незважаючи на всі труднощі, має для студентів стабілізуючий ефект та допомагає зберігати відчуття нормальності в умовах кризи.

Соціалізація студентської молоді в умовах воєнного стану є комплексним процесом, який потребує узгоджених зусиль різних інституцій. Особливого значення набуває діяльність закладів вищої освіти та соціальних служб як ключових суб'єктів підтримки адаптаційних процесів студентства.

В умовах військового конфлікту заклади вищої освіти зазнають суттєвої трансформації своїх традиційних функцій. Окрім освітньої та наукової діяльності, вони набувають нових ролей, пов'язаних із забезпеченням безпеки та психосоціальної підтримки студентів.

Функція безпеки стає однією з пріоритетних. Університети докладають значних зусиль для створення безпечного фізичного простору: обладнання укриттів, забезпечення автономними джерелами енергії, розробка протоколів дій в надзвичайних ситуаціях [35, с. 91].

Соціально-підтримуюча функція набуває нового виміру. Університети запровадили додаткові програми соціальної підтримки для студентів, які включають матеріальну допомогу, сприяння у пошуку житла, допомогу з працевлаштуванням. Університети перетворюються на своєрідні хаби

соціальної підтримки, які інтегрують різноманітні ресурси громади для забезпечення базових потреб студентів [35, с. 112].

Психологічно-стабілізуюча функція реалізується через створення та розширення діяльності психологічних служб, запровадження регулярних групових сесій, та індивідуальних консультацій. Ця функція є критично важливою.

Комунікативно-інтегруюча функція проявляється у створенні платформ для підтримання зв'язку між студентами, викладачами та адміністрацією. Особливого значення набуває інклюзивна комунікація з тими студентами, які перебувають на тимчасово окупованих територіях, у зоні бойових дій або виїхали за кордон.]

Адаптаційно-стабілізуюча функція пов'язана зі створенням відчуття нормальності та передбачуваності в умовах кризи. Збереження освітнього процесу, навіть у модифікованому вигляді, забезпечує важливі структурні елементи повсякденного життя студентів.

Вплив військового стану на соціалізацію студентської молоді матиме довгострокові наслідки. Відбудеться формування нового типу соціальної стійкості, а саме здатність адаптуватися до екстремальних умов та невизначеності.

Через виникнення більш горизонтальні, мережеві форми організації соціальних зв'язків. відбудеться трансформація моделей соціальної взаємодії.

Як результат посилення суспільної місії університетів та соціальної відповідальності та переосмислення ролі освіти в суспільстві. Інтеграції онлайн та офлайн соціальних практик у постійно змінюваних умовах призведе до виникнення гібридних моделей соціалізації. Військовий стан створює унікальний контекст соціалізації студентської молоді, що характеризується прискореним дорослішанням, підвищеною соціальною відповідальністю та формуванням нових моделей соціальної взаємодії. Цифрові технології в цих умовах відіграють критично важливу роль, забезпечуючи не лише продовження освітнього процесу, але й створюючи

нові форми соціальної підтримки, громадянської активності та національної солідарності. Війна створює комплексний вплив на студентську молодь, охоплюючи психологічні, соціальні, освітні та економічні аспекти життя. Розуміння цих наслідків є критично важливим для розробки ефективних стратегій підтримки та інтервенцій. Найбільш ефективними є комплексні підходи, які поєднують психологічну допомогу, соціальну підтримку, адаптацію освітніх систем та економічну стабілізацію. Особлива увага має приділятися розвитку резильєнтності та посттравматичного зростання, що дозволяє трансформувати травматичний досвід у джерело особистісного та соціального розвитку. Водночас важливо враховувати індивідуальні відмінності у реакціях на війну та різноманітність потреб студентської молоді. Персоналізовані та культурно-чутливі підходи до підтримки мають стати пріоритетом для освітніх закладів, громадських організацій та державних інституцій.

Висновки до першого розділу

Підводячи підсумки першого розділу ми можемо зробити висновок, що процес соціалізації є багатовимірним і досліджується з різних наукових позицій – соціологічної, психологічної та педагогічної. Соціалізація студентів характеризується поєднанням адаптаційних процесів, формуванням професійної ідентичності, розвитком соціальної компетентності та включенням у нові соціальні практики. В умовах сучасних викликів, зокрема дистанційного навчання та воєнного стану, соціалізація набуває нових форм, що вимагає переосмислення механізмів взаємодії та підтримки молоді.. Соціалізація студентської молоді в умовах воєнного стану – це багатовимірний процес, що потребує злагодженої підтримки з боку освітніх, соціальних та психологічних структур.

РОЗДІЛ 2

ЕМПЕРІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ НА ПРОЦЕС СОЦІАЛІЗАЦІЇ СТУДЕНТІВ ОБУМОВЛЕНОГО ВІЙСЬКОВИМ СТАНОМ

2.1. Організація емпіричного дослідження впливу дистанційного навчання на процес соціалізації студентів

Повномасштабна війна в Україні, що розпочалась у 2022 році, спричинила кардинальні зміни в системі вищої освіти, змусивши заклади освіти масово перейти на дистанційний формат навчання. Військовий стан зумовив не лише зміну форми освітнього процесу, але й трансформував традиційні механізми соціалізації студентської молоді. Повітряні тривоги, вимушене переміщення, втрата звичного академічного середовища, психологічне напруження через постійні загрози безпеці – все це створило безпрецедентні умови, в яких відбувається соціалізація молодого покоління фахівців.

Дистанційне навчання, що стало домінуючою формою здобуття освіти під час війни, суттєво змінило характер міжособистісної взаємодії, студентської комунікації та інтеграції у професійну спільноту. Віртуалізація освітнього простору, з одного боку, забезпечила доступність навчання в умовах фізичних обмежень, а з іншого – створила нові виклики для процесу соціалізації студентів, який традиційно відбувався в умовах безпосередньої соціальної взаємодії в академічному середовищі.

Аналіз наукових публікацій та практичних досліджень свідчить про недостатнє вивчення питання впливу дистанційного навчання на процес соціалізації студентів саме в умовах військового стану. Існуючі дослідження переважно зосереджуються на технічних аспектах організації дистанційного навчання або на психологічних наслідках війни для молоді загалом. Наукові

здобутки щодо специфіки соціалізації студентів в умовах поєднання факторів війни та дистанційного формату навчання залишаються фрагментарними та недостатньо систематизованими.

Проблема дослідження полягає у вирішенні суперечності між необхідністю забезпечення повноцінної соціалізації студентів як майбутніх фахівців та обмеженими можливостями дистанційного формату навчання для реалізації цього процесу в умовах військового стану. Важливо визначити, як саме дистанційне навчання впливає на різні аспекти соціалізації студентів, які компоненти соціалізації найбільше потерпають від віртуалізації освітнього середовища, які адаптивні механізми розвивають студенти в цих умовах.

Існує нагальна необхідність подолання низки суперечностей, що виникають у процесі соціалізації студентів в умовах дистанційного навчання під час війни. З одного боку, сучасне суспільство та ринок праці висувають високі вимоги до соціальних компетентностей випускників, з іншого – можливості для формування цих компетентностей в умовах віртуального навчального середовища є обмеженими. Водночас, при зростаючій потребі в ефективних механізмах соціалізації в дистанційному форматі спостерігається недостатність науково-методичного забезпечення цього процесу, що ускладнює реалізацію відповідних освітніх програм і заходів.

Особливу актуальність набуває проблема невідповідності традиційних підходів до соціалізації студентів новим реаліям військового часу та дистанційного навчання, які вимагають інноваційних форм соціальної взаємодії та інтеграції в професійну спільноту. Заклади вищої освіти змушені оперативно реагувати на виклики, пов'язані з соціалізацією студентів, проте розробка та впровадження відповідних методик і технологій ще недостатньо систематизована та апробована. Крім того, існує нагальна потреба у формуванні специфічних моделей соціалізації в умовах віртуального навчального середовища під час війни, але теоретико-методологічне підґрунтя для їх створення залишається недостатнім. Усе це зумовлює

необхідність наукового осмислення проблеми та пошуку шляхів її вирішення.

Важливо визначити, які аспекти соціалізації студентів зазнають найбільшого впливу в умовах дистанційного навчання під час війни, які адаптивні механізми є найбільш ефективними, які стратегії підтримки соціалізації доцільно впроваджувати в освітній процес. Актуальність проблеми також підсилюється тим, що забезпечення повноцінної соціалізації студентів в умовах військового стану є не лише завданням сьогодення, але й важливою інвестицією в майбутнє країни, оскільки від якості підготовки нинішніх студентів залежить успішна відбудова та розвиток суспільства в повоєнний період.

Розв'язання цієї проблеми має важливе теоретичне та практичне значення. В теоретичному аспекті воно дозволить розширити наукові уявлення про специфіку соціалізації студентів в умовах дистанційного навчання під час війни, систематизувати та узагальнити наявні підходи до організації соціалізаційних процесів у віртуальному освітньому середовищі, розробити теоретичну модель соціалізації студентів в умовах поєднання факторів дистанційного навчання та військового стану.

У практичному аспекті результати дослідження можуть бути використані для вдосконалення освітніх програм, розробки методичних рекомендацій та навчальних посібників, а також для оптимізації діяльності закладів вищої освіти щодо забезпечення повноцінної соціалізації студентів у дистанційному форматі під час війни. Це сприятиме підвищенню ефективності підготовки фахівців та покращенню їхньої готовності до професійної діяльності в складних умовах військового стану та повоєнної відбудови.

Метою дослідження є визначення особливостей впливу дистанційного навчання на процес соціалізації студентів в умовах військового стану та розробка рекомендацій щодо оптимізації соціалізаційних процесів у віртуальному освітньому середовищі.

Досягнення зазначеної мети потребує розв'язання таких завдань:

- проаналізувати сучасний стан соціалізації студентів в умовах дистанційного навчання під час військового стану;
- визначити основні компоненти соціалізації студентів, які зазнають найбільшого впливу в умовах дистанційного навчання;
- виявити основні труднощі та проблеми, з якими стикаються студенти в процесі соціалізації під час дистанційного навчання в умовах війни;
- оцінити ефективність різних форм віртуальної взаємодії для забезпечення повноцінної соціалізації студентів;
- розробити практичні рекомендації щодо оптимізації процесу соціалізації студентів в умовах дистанційного навчання під час військового стану.

Об'єктом дослідження є процес соціалізації студентів в умовах дистанційного навчання обумовленого військовим станом.

Предметом дослідження є особливості впливу дистанційного навчання на процес соціалізації студентів в умовах військового стану.

Гіпотеза дослідження – дистанційне навчання в умовах військового стану має комплексний вплив на процес соціалізації студентів, змінюючи традиційні механізми соціальної інтеграції та формування професійної ідентичності, при цьому негативний вплив можна мінімізувати за допомогою спеціально розроблених форм віртуальної взаємодії та підтримки.

Методи дослідження – анкетування, експертне опитування.

У дослідженні взяли участь 15 студентів Бердянського державного педагогічного 4 курсів різних спеціальностей, які навчаються дистанційно в умовах військового стану, 5 хлопців та 10 дівчат, серед опитаних є студенти які знаходяться за кордоном, на тимчасово окупованих територіях, та в Україні. Для проведення анкетування була розроблена спеціальна анкета (додаток А), яка містить питання, спрямовані на виявлення особливостей соціалізації студентів в умовах дистанційного навчання під час війни.

Також було проведене експертне опитування – викладачів закладу вищої освіти, які мають досвід організації дистанційного навчання під час війни. Експертне опитування включало інтерв'ю з викладачами закладу вищої освіти, які мають досвід організації дистанційного навчання та спостерігають за процесами соціалізації студентів у цих умовах. Експерти відбиралися за такими критеріями: досвід викладання в дистанційному форматі не менше 1 року; досвід роботи зі студентами в умовах військового стану; наявність наукових або методичних розробок з питань дистанційного навчання або соціалізації студентів. Експертну групу склали 5 педагогів. Більшість експертів групи мають значний досвід педагогічної діяльності: 3 експерти мають стаж роботи у закладах вищої освіти від 11 до 20 років, 1 експерт має понад 20 років педагогічного стажу, що свідчить про великий практичний досвід, ще 1 експерт має стаж від 5 до 10 років. Варто відзначити, що в групі відсутні експерти з мінімальним стажем до 5 років.

3 експерти мають науковий ступінь кандидата наук або доктора філософії, 1 експерт має найвищий науковий ступінь – доктор наук. Ще 1 експерт не має наукового ступеня. Такий розподіл свідчить про достатньо високий науковий потенціал групи, де 80 % експертів мають наукові ступені.

Досвід роботи експертів у дистанційному форматі є досить різноманітним. Найбільша 2 експерти мають досвід дистанційної роботи від 1 до 2 років. По одному експерту представляють інші категорії: з досвідом до 1 року, з досвідом 2-3 роки та з досвідом понад 3 роки. Таким чином, 80 % експертів мають досвід дистанційної роботи більше одного року, що є важливим показником в сучасних умовах освіти.

Цей комплексний підхід до збору та аналізу даних дозволив отримати всебічну інформацію про особливості впливу дистанційного навчання на процес соціалізації студентів в умовах військового стану та розробити науково обґрунтовані рекомендації щодо оптимізації цього процесу в сучасних реаліях.

2.2. Особливості соціалізації під час дистанційного навчання обумовленого військовим станом

Проведене дослідження було спрямоване на всебічний аналіз впливу дистанційного навчання на різні аспекти соціалізації студентів, визначення основних труднощів, з якими стикаються учасники освітнього процесу, виявлення ефективних методів підтримки мотивації та соціалізації студентів, а також окреслення необхідних компетентностей викладачів для забезпечення повноцінного соціалізаційного впливу в умовах віртуальної освітньої взаємодії.

Аналіз відповідей студентів на питання щодо впливу дистанційного навчання на певні аспекти соціалізації в умовах військового стану представлено в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Вплив дистанційного навчання на певні аспекти вашої соціалізації в умовах військового стану

Аспект соціалізації	Дуже негативний вплив	Скоріше негативний	Нейтральний	Скоріше позитивний	Дуже позитивний вплив
Спілкування з одногрупниками	0 %	40 %	33,3 %	20 %	6,7 %
Встановлення нових соціальних контактів	53,3 %	20 %	13,3 %	6,7 %	6,7 %
Формування професійної ідентичності	0 %	20 %	33,3 %	20 %	26,7 %
Освоєння професійних ролей	0 %	26,7 %	13,3 %	13,3 %	46,7 %
Інтеграція в університетську спільноту	40 %	40 %	13,3 %	6,7 %	0 %
Розвиток комунікативних навичок	0 %	13,3 %	13,3 %	40 %	33,3 %
Участь у студентському самоврядуванні	20 %	13,3 %	53,3 %	6,7 %	6,7 %

Продовження таблиці 2.1.

Відчуття приналежності до студентської громади	0 %	46,7 %	40 %	13,3 %	0 %
Формування професійних зв'язків	13,3 %	0 %	33,3 %	33,3 %	20 %
Засвоєння цінностей і норм обраної професії	0 %	0 %	20 %	33,3 %	46,7 %

Результати показують, що 40 % респондентів відчувають скоріше негативний вплив дистанційного навчання на спілкування з одногрупниками, тоді як 33,3 % оцінюють цей вплив як нейтральний. Водночас цікавим є той факт, що 26,7 % студентів відзначають позитивний вплив. Такий розподіл може свідчити про те, що хоча безпосереднє спілкування дійсно обмежене, онлайн-формат може бути зручнішим для певної частини студентів, особливо інтровертів або тих, хто має труднощі з очною комунікацією.

Найбільш проблемна сфера соціалізації це встановлення нових соціальних контактів, так 53,3 % респондентів вказують на дуже негативний і 20 % скоріше негативний вплив. Такі результати цілком закономірні, оскільки дистанційний формат суттєво обмежує спонтанні знайомства та неформальне спілкування, яке зазвичай відбувається у коридорах університету, під час перерв, у студентських їдальнях. 13,4 % респондентів знаходять позитивний вплив, можливо, завдяки розширеним можливостям онлайн-нетворкінгу або більшій доступності онлайн-заходів.

Більшість студентів, а саме 46,7 % відзначають позитивний вплив дистанційного навчання на формування професійної ідентичності, а 33,3 % оцінюють його як нейтральний. Це може пояснюватися тим, що в умовах віддаленого навчання студенти змушені більше працювати самостійно, що посилює їхню відповідальність та сприяє глибшому осмисленню професійного вибору. Крім того, віртуальне середовище наближає їх до сучасних умов праці в багатьох сферах, де віддалена робота стає нормою.

46,7 % респондентів вказують на дуже позитивний вплив дистанційного навчання на такий аспект соціалізації, як освоєння професійних ролей. Загалом 60 % студентів відзначають позитивний вплив. Це може бути пов'язано з тим, що в онлайн-середовищі студенти часто змушені брати на себе більше відповідальності, активніше організовувати власний навчальний процес та професійний розвиток. Крім того, в умовах дистанційного навчання деякі професійні ролі стають більш чіткими та структурованими, що полегшує їх засвоєння. 80 % респондентів відзначають негативний вплив дистанційного навчання на інтеграцію в університетську спільноту. Це є чи не найпроблемніший аспект соціалізації після встановлення нових контактів. Причина очевидна, адже відсутність фізичної присутності в університеті значно обмежує відчуття приналежності до спільноти, участь у традиціях, неформальних активностях та спонтанній взаємодії, які формують університетське життя та атмосферу.

Абсолютна більшість студентів, 40 % – скоріше позитивний та 33,3 % – дуже позитивний вплив дистанційного навчання на розвиток комунікативних навичок. Цей результат може здаватися парадоксальним, але має логічне пояснення, так як онлайн-комунікація вимагає розвитку нових навичок – чіткого формулювання думок у письмовій формі, ефективною самопрезентації на камеру, вміння структурувати віртуальні виступи, активної участі в онлайн-дискусіях тощо. Крім того, у віртуальному середовищі часто потрібно докладати більше зусиль для подолання комунікаційних бар'єрів.

Участь у студентському самоврядуванні, як один із важливих аспектів соціалізації молодого покоління у студентському житті більшість респондентів – 53,3 % оцінили вплив дистанційного навчання на цей аспект як нейтральний. Це може свідчити про те, що діяльність органів студентського самоврядування успішно адаптувалася до онлайн-формату або була недостатньо активною і до війни. Водночас 33,3 % відзначають негативний вплив, що може бути пов'язано з труднощами організації масових заходів та залучення нових учасників у віртуальному середовищі. Не

менш важливим є відчуття приналежності до студентської громади. 46,7 % студентів вказують на скоріше негативний вплив, а ще 40% оцінюють його як нейтральний. Такі результати закономірні, оскільки дистанційний формат обмежує відчуття спільності та причетності, яке формується через щоденні особисті взаємодії, спільні активності та перебування в одному фізичному просторі.

Серед респондентів 53,3 % відзначають позитивний вплив на формування професійних зв'язків, 33,3 % оцінюють як нейтральний. Віртуальне середовище відкриває нові можливості для професійного нетворкінгу, дозволяє легше встановлювати контакти з професіоналами та експертами з різних географічних локацій, брати участь у професійних онлайн-заходах та форумах. У сфері засвоєння цінностей і норм обраної професії спостерігається найбільш позитивний вплив: 80 % студентів відзначають позитивний ефект. В умовах дистанційного навчання під час війни студенти активніше звертаються до різноманітних джерел професійного знання, самостійно опрацьовують більше матеріалів, можуть спостерігати за роботою професіоналів онлайн та брати участь у віртуальних професійних спільнотах. Крім того, військовий стан може посилювати розуміння ціннісних аспектів професії та її суспільної значущості.

Особливу увагу було приділено визначенню найбільш уразливих сфер соціальної адаптації в умовах дистанційного навчання. Найбільш уразливим є знайомство з новими людьми – 46,7 % респондентів визначили цей аспект як такий, що зазнає найзначнішого негативного впливу. Вказана тенденція може бути інтерпретована як безпосередній наслідок обмежених можливостей для спонтанних соціальних інтеракцій та неформального спілкування, що особливо актуально в умовах дистанційного формату навчання. Відсутність спільного фізичного простору для взаємодії створює суттєвий бар'єр для ініціювання та розвитку нових міжособистісних контактів, що є фундаментальною складовою процесу соціалізації. Це

дозволило виявити ієрархію проблемних сфер соціалізації, що потребують першочергової уваги та представлено в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Сфери соціалізації, що страждають під час дистанційного навчання в умовах військового стану

Сфери	Результати
Знайомство з новими людьми	46,7 %
Спільна позанавчальна діяльність	40 %
Командна робота	33,3%
Засвоєння професійної культури	26,7 %
Формування світогляду через обмін ідеями	26,7 %
Формування дружніх зв'язків,	20 %
Неформальне спілкування з викладачами	20 %
Участь у студентських ініціативах	20 %

Спільну позанавчальну діяльність відзначили 40 % опитаних, це свідчить про системні дефіцити в організації та реалізації позанавчальних ініціатив в умовах дистанційного навчання. Серед потенційних факторів, що зумовлюють виявлену проблематику, можна виділити: недостатню адаптованість традиційних позанавчальних активностей до специфіки віртуального середовища; обмежену кількість онлайн-заходів, спрямованих на формування спільного досвіду та згуртованості студентського колективу; низьку мотивацію студентів до участі через неоптимальний формат проведення або невідповідність змісту активностей їхнім інтересам; технічні та організаційні бар'єри, що ускладнюють реалізацію колективних позанавчальних ініціатив у дистанційному форматі.

Значну проблематику демонструє також командна робота, яку визначили як проблемну сферу 33,3 % респондентів. Даний результат вказує на наявність суттєвих труднощів у координації спільних зусиль та групової взаємодії, що є критично важливим як для академічного успіху, так і для подальшої професійної діяльності. Серед імовірних причин таких труднощів

можна виокремити: недостатньо розвинені навички цифрової комунікації та колаборації; обмежений доступ до ефективних інструментів та платформ для віртуальної співпраці; дефіцит методичного супроводу групової роботи в дистанційному форматі; психологічні бар'єри, пов'язані з відсутністю безпосереднього міжособистісного контакту.

Наступна група сфер соціалізації, що зазнають негативного впливу, включає засвоєння професійної культури та формування світогляду через обмін ідеями. Кожен з цих компонентів було визначено як проблемний однаковою кількістю респондентів – по 26,7 %. Обидва аспекти демонструють тісний взаємозв'язок з неформальною комунікацією та імпліцитною передачею знань, що значно ускладнюється в умовах відсутності безпосереднього контакту. Серед ключових факторів, що зумовлюють виявлені проблеми, можна визначити: обмежені можливості для спостереження за професійними моделями поведінки та засвоєння неявних компонентів професійної культури; редукцію спонтанного обміну думками та ідеями, що є каталізатором формування світогляду; превалювання формалізованого контенту над неформальним дискурсом в умовах дистанційної комунікації.

Третю групу сфер становлять формування дружніх зв'язків, неформальне спілкування з викладачами та участь у студентських ініціативах – було визначено як проблемну 20 % респондентів. Вони також потребують системного реагування, оскільки відіграють суттєву роль у формуванні соціальної компетентності та професійної ідентичності студентів. Серед потенційних причин проблематики в цих сферах можна виділити: недостатній рівень психологічної безпеки та довіри у віртуальному освітньому середовищі; обмежені можливості для розвитку емоційної складової міжособистісних стосунків; структурні бар'єри для неформальної комунікації між студентами та викладачами; недостатню інституційну підтримку студентських ініціатив; обмежений доступ до ресурсів, необхідних

для реалізації студентських проєктів. Форми групової взаємодії представлені в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Найефективніших форм групової взаємодії

Форм групової взаємодії	Результати
Групові проєкти та завдання	73,3 %
Дискусії під час онлайн-занять	46,7 %
Спільна підготовка до екзаменів / заліків	40 %
Онлайн-тренінги та майстер-класи	40 %
Неформальні студентські онлайн-зустрічі	40 %
Студентські наукові гуртки в онлайн-форматі	26,7 %.
Віртуальні культурні заходи	20 %

73,3 % респондентів визначають групові проєкти та завдання, найбільш сприятливими для соціалізації студентів під час дистанційного навчання. Це зумовлено наявністю у групових проєктів структурованості процесів, чітко визначеної мети, можливість раціонального розподілу обов'язків та відповідальності між учасниками. Важливим фактором привабливості групових проєктів є їхня практична спрямованість, що суттєво підвищує мотивацію студентів та сприяє формуванню професійних компетенцій.

Дискусії під час онлайн-занять відзначили – 46,7 % опитаних. Цей формат створює сприятливі умови для інтерактивного обміну думками та ідеями в режимі реального часу, стимулює розвиток критичного мислення та аргументаційних навичок. Варто відзначити, що результативність дискусійного формату значною мірою залежить від якості модерації з боку викладача та рівня залученості самих студентів до обговорення.

Три формати взаємодії отримали однаково високу оцінку – 40 % респондентів: спільна підготовка до екзаменів/заліків цінується студентами завдяки можливості обміну навчальними матеріалами, обговорення складних питань та взаємної підтримки в стресовий період; онлайн-тренінги та майстер-класи приваблюють учасників своєю інтерактивністю та орієнтацією

на здобуття практичних навичок, що доповнюють теоретичну підготовку; неформальні студентські онлайн-зустрічі виконують важливу соціалізуючу функцію, компенсуючи дефіцит безпосереднього спілкування та сприяючи формуванню міжособистісних зв'язків у студентському середовищі.

Студентські наукові гуртки в онлайн-форматі – 26,7 %. Цей формат демонструє певну специфічність і орієнтований переважно на студентів із вираженими науковими інтересами, забезпечуючи можливості для поглибленого вивчення дисциплін та колаборації з однодумцями. Відносно нижчий показник популярності може свідчити про те, що даний формат не є універсальним і задовольняє потреби певної категорії студентів.

Віртуальні культурні заходи – 20 % респондентів, така низька оцінка може пояснюватися специфікою культурних подій, які традиційно асоціюються з безпосереднім досвідом та емоційним залученням, що складно повною мірою відтворити у віртуальному просторі.

У процесі дослідження було проаналізовано ключові фактори, що сприяють формуванню та підтримці відчуття приналежності студентів до університетської спільноти. Найвагомими чинниками формування відчуття приналежності виявилися регулярна комунікація з одногрупниками та підтримка з боку викладачів, які зазначили по 80 % респондентів. Ці показники підкреслюють фундаментальну роль міжособистісних зв'язків у створенні інтегрованого освітнього середовища. Комунікація з однолітками забезпечує необхідну соціальну підтримку та емоційний зв'язок, тоді як взаємодія з викладацьким складом формує відчуття професійного визнання та академічної цінності.

Значну роль у формуванні приналежності відіграють також спільні проєкти та групова робота, які відзначили 66,7 % опитаних. Спільна навчальна діяльність не лише сприяє досягненню академічних цілей, але й створює підґрунтя для розвитку командної взаємодії та обміну професійними ідеями.

Особливої уваги заслуговує фактор спільного волонтерства та допомоги армії, який відзначили 33,3 % респондентів. В умовах сучасних викликів для українського суспільства така діяльність набуває подвійного значення – як механізм інтеграції до університетської спільноти та як спосіб реалізації громадянської відповідальності.

Варто зазначити, що залученість до студентського самоврядування, участь в університетських онлайн-заходах та інформаційна підтримка з боку університету отримали порівняно низьку оцінку по 13,3 %. Найменш значущим чинником виявилася психологічна підтримка від університету, яку відзначили лише 6,7 % опитаних. Виявлена низька оцінка інституційних механізмів підтримки вказує на необхідність перегляду існуючих практик студентського самоврядування, організації університетських заходів та інформаційного забезпечення. Отримані дані корелюють з теоретичними концепціями соціальної інтеграції в освітньому середовищі та підтверджують пріоритетність горизонтальних (з однолітками) та вертикальних (з викладачами) соціальних зв'язків. Важливим висновком є також підтвердження значущості спільної діяльності як механізму формування групової ідентичності. Дані вказані в таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

Фактори підтримки відчуття приналежності до студентської спільноти

Фактори	Результати
Регулярна комунікація з одногрупниками	80 %
Підтримка з боку викладачів	80 %
Спільні проєкти та групова робота	66,7 %
Спільне волонтерство, допомога армії	33,3 %
Залученість до студентського самоврядування	13,3 %
Університетські онлайн-заходи	13,3 %
Інформаційна підтримка з боку університету	13,3 %
Психологічна підтримка від університету	6,7 %

За допомогою питання «Які заходи, могли б покращити процес соціалізації студентів під час дистанційного навчання в умовах військового стану?» ми змогли виокремити пріоритетні напрями вдосконалення соціалізаційних механізмів в умовах віртуалізації освітнього середовища та представили в таблиці 2.5.

Таблиця 2.5

Заходи для покращення процесу соціалізації студентів під час дистанційного навчання в умовах військового стану

Заходи	Результат
Запровадження системи «онлайн-наставництва»	46,7 %
Проведення регулярних онлайн-тренінгів з психологічної підтримки	40 %
Створення тематичних груп за інтересами у месенджерах	33,3 %
Регулярні онлайн-зустрічі неформального характеру	26,7 %
Більше групових проєктів	26,7 %
Створення спеціальної університетської платформи для соціалізації	20 %
Розробка системи гейміфікації навчального процесу	20 %
Організація спільних онлайн-переглядів фільмів	13,3 %
Організація онлайн-дебатів та дискусійних клубів	6,7 %

Найвищу підтримку серед респондентів отримала пропозиція щодо запровадження системи «онлайн-наставництва» – 46,7 %. Цей результат відображає актуальну потребу студентів у персоналізованому супроводі та індивідуалізованій підтримці в процесі адаптації до академічного середовища. Система наставництва може розглядатися як ефективний механізм трансляції соціокультурного досвіду та інтеграції до університетської спільноти через встановлення стійких міжособистісних зв'язків.

Другу позицію в рейтингу преференцій посіли регулярні онлайн-тренінги з психологічної підтримки – 40 % респондентів. Такий високий показник корелює з актуальними викликами психоемоційного характеру, що супроводжують процес соціалізації в умовах дистанційної взаємодії.

Психологічна підтримка постає як важливий компонент забезпечення ефективної соціальної інтеграції та формування психологічного благополуччя студентів.

Створення тематичних груп за інтересами у месенджерах – 33,3 % опитаних, відображає прагнення до формування спільнот на основі спільних захоплень та інтересів, що цілком відповідає природним механізмам соціалізації через референтні групи. Такі спільноти можуть виконувати функцію неформальних соціалізаційних осередків, забезпечуючи необхідний рівень комунікативної насиченості та емоційної залученості.

26,7 % респондентів отримали пропозиції щодо проведення регулярних онлайн-зустрічей неформального характеру та збільшення кількості групових проєктів. Це засвідчує збалансований запит на структуровану взаємодію в академічному контексті та вільне спілкування поза формальними рамками освітнього процесу. Поєднання цих форматів може забезпечити комплексний підхід до соціалізації, охоплюючи як професійно-орієнтовану, так і загальну соціокультурну складову.

Створення спеціальної університетської платформи для соціалізації та розробка системи гейміфікації навчального процесу по 20 % респондентів. Такі результати можуть свідчити про певну технологічну насиченість освітнього середовища та надання переваги більш безпосереднім і менш складним формам соціальної взаємодії.

Найменш привабливими для респондентів виявилися організація спільних онлайн-переглядів фільмів - 13,3% та онлайн-дебатів і дискусійних клубів – 6,7 %. Низька оцінка цих форматів може пояснюватися їх недостатньою ефективністю з точки зору активної соціальної взаємодії – пасивне споживання контенту та надмірно структуровані дискусії не забезпечують необхідного рівня емоційної залученості та спонтанності, які є важливими компонентами повноцінної соціалізації.

Отримані результати демонструють чітку тенденцію до надання переваги механізмам соціалізації, які забезпечують персоналізовану

взаємодію, психологічну підтримку та формування спільнот за інтересами. Це дозволяє сформулювати теоретичне положення про пріоритетність особистісно-орієнтованих та групо-формуючих механізмів соціалізації в умовах дистанційного навчання.

Не менш важливим є розуміння того, як самі студенти оцінюють свій рівень професійної соціалізації, дозволить визначити ефективність наявних механізмів та обґрунтувати необхідність впровадження нових форм підтримки. На питання «Як Ви оцінюєте свій рівень професійної соціалізації (формування професійної ідентичності, засвоєння професійних норм і цінностей) в умовах дистанційного навчання під час військового стану?» студенти-респонденти надали наступні відповіді. Ми отримали наступні результати, що зображені на рисунку 2.1.

Рис. 2.1. Оцінка рівня професійної соціалізації в умовах дистанційного навчання під час військового стану

Найвищу концентрацію оцінок зафіксовано на середньому рівні професійної соціалізації, який відзначили – 60 % респондентів. Така статистично значуща перевага середніх показників свідчить про домінування помірної оцінки власної професійної інтегрованості серед опитаних. Цей результат можна інтерпретувати як індикатор наявності певного базового

рівня професійної соціалізації, який, однак, не досягає оптимальних показників.

Високий рівень та рівень вище середнього отримали однакові показники – по 13,3 %. Такий відносно невеликий відсоток може свідчити про обмежену ефективність наявних механізмів професійної інтеграції та взаємодії, особливо в умовах дистанційного формату навчання.

Рівень нижче середнього зафіксовано у 13,3 % респондентів, що разом із переважаючою «середньою» оцінкою формує певну асиметрію розподілу в бік нижчих показників. Примітно, що жоден з опитаних не оцінив свій рівень професійної соціалізації як «низький», що можна розглядати як позитивний показник, який свідчить про відсутність критичних проблем у сфері професійної інтеграції.

Виявлений розподіл самооцінки рівня професійної соціалізації можна інтерпретувати в контексті теорії соціальної інтеграції та концепції професійної ідентичності. Концентрація оцінок на середньому рівні вказує на те, що процес професійної соціалізації у значної частини студентів знаходиться в стадії активного формування, коли базові механізми професійної інтеграції вже функціонують, але ще не досягнуто оптимального рівня включеності до професійної спільноти.

Відносно невеликий відсоток високих оцінок може свідчити про наявність об'єктивних бар'єрів для повноцінної професійної соціалізації в умовах віртуалізації освітнього процесу. Такими бар'єрами можуть виступати обмежені можливості для реальної професійної практики, недостатня залученість до професійних спільнот, обмежена взаємодія з носіями професійної культури тощо.

Присутність оцінок нижче середнього рівня при відсутності критично низьких показників може інтерпретуватися як індикатор диференціації ефективності наявних механізмів професійної соціалізації для різних категорій студентів. Це може бути пов'язано з індивідуальними

особливостями, специфікою професійного напрямку або різним рівнем адаптованості до віртуального освітнього середовища.

Серед додаткових форм підтримки професійної соціалізації студенти-респонденти надали наступні відповіді, що представлені в таблиці 2.6.

Таблиця 2.6

Додаткові форми підтримки професійної соціалізації в умовах дистанційного навчання під час військового стану

Форма підтримки	Результат
Онлайн-зустрічі з професіоналами галузі	80,0 %
Менторські програми з фахівцями галузі	60,0 %
Онлайн-стажування та практика	53,3 %
Професійні вебінари та майстер-класи	53,3 %
Віртуальні екскурсії на підприємства/в установи	46,7 %
Спільні проєкти з реальними організаціями	40,0 %
Віртуальні професійні спільноти та нетворкінг	33,3 %
Симуляції професійних ситуацій онлайн	26,7 %
Тематичні дискусійні клуби за фахом	20,0 %
Регулярні консультації з викладачами	20,0 %
Психологічна підтримка адаптації до професії	20,0 %
Індивідуальні траєкторії професійного розвитку	13,3 %
Не відчуваю потреби в додаткових формах підтримки	0,0 %

Найбільш затребуваними формами підтримки професійної соціалізації виявились онлайн-зустрічі з професіоналами галузі – 80,0 %, абсолютна більшість респондентів виявила зацікавленість у цій формі підтримки. Це свідчить про гостру потребу студентів у безпосередньому контакті з представниками професійної спільноти, які можуть поділитися актуальним практичним досвідом, розповісти про реалії професійної діяльності та дати відповіді на конкретні питання. Висока популярність цієї форми може бути пояснена тим, що прямий контакт з професіоналами дозволяє студентам отримати найбільш актуальну інформацію про стан галузі та компенсувати

брак практичного досвіду, особливо критичний в умовах дистанційного навчання під час військового стану.

Менторські програми з фахівцями галузі – 60,0 %. Це може бути пов'язано з потребою в персоналізованому професійному супроводі, який дозволяє враховувати індивідуальні особливості, сильні та слабкі сторони кожного студента. Менторські програми забезпечують не лише передачу знань та досвіду, а й формування професійної ідентичності через механізми наслідування, ідентифікації та інтеріоризації професійних цінностей, що особливо важливо в умовах обмежених можливостей для безпосередньої взаємодії з професійною спільнотою.

Онлайн-стажування та практика – 53,3 % та професійні вебінари та майстер-класи – 53,3 %. Онлайн-стажування та практика дозволяють студентам отримати безпосередній досвід професійної діяльності навіть в умовах дистанційного навчання, тоді як вебінари та майстер-класи забезпечують доступ до спеціалізованих знань та навичок. Високий попит на ці форми підтримки вказує на усвідомлення студентами важливості практичного компоненту професійної підготовки та прагнення до розвитку конкретних професійних компетентностей.

Віртуальні екскурсії на підприємства/в установи – 46,7 %, вони дозволяють студентам ознайомитися з реальним професійним контекстом, організацією робочого процесу та корпоративною культурою, що сприяє формуванню адекватних професійних очікувань та полегшує подальшу адаптацію до професійної діяльності.

Спільні проєкти з реальними організаціями – 40,0 %) – значна частина опитаних визнає цінність проєктної роботи у співпраці з потенційними роботодавцями. Ця форма підтримки не лише забезпечує розвиток професійних компетентностей, а й сприяє формуванню професійних зв'язків та репутації, що може бути особливо важливим для майбутнього працевлаштування.

Віртуальні професійні спільноти та нетворкінг – 33,3 %, ця форма підтримки сприяє формуванню соціального капіталу, розширенню професійних контактів та доступу до актуальної інформації про стан галузі.

Симуляції професійних ситуацій онлайн – 26,7 % , що пов'язано з розумінням необхідності формування практичних навичок прийняття рішень у професійних ситуаціях, особливо в умовах неможливості проходження повноцінної практики.

Тематичні дискусійні клуби за фахом – 20,0 %, регулярні консультації з викладачами – 20,0 % та психологічна підтримка адаптації до професії – 20,0 % Такі результати вказують на наявність певного запиту на поглиблене обговорення професійних питань, індивідуальну роботу з викладачами та психологічний супровід професійного становлення, хоча й менш вираженого порівняно з іншими формами підтримки.

Індивідуальні траєкторії професійного розвитку – 13,3 % – найменш затребувана форма підтримки серед запропонованих. Це може бути пов'язано з недостатнім розумінням студентами переваг індивідуалізованого підходу до професійного розвитку або з невпевненістю у власній здатності визначити оптимальну траєкторію професійного становлення в умовах нестабільності та невизначеності.

Аналіз відповідей респондентів щодо найвагоміших змін у процесі соціалізації виявив низку суттєвих тенденцій, які відображають як психологічні труднощі сучасного суспільства, так і появу ефективних адаптаційних механізмів. Зокрема, респонденти відзначали зростання рівня тривожності, відчуття соціальної нестабільності, послаблення міжособистісних зв'язків, особливо серед молоді, що зумовлено як воєнними подіями, так і інформаційним перенасиченням. Водночас, спостерігається підвищення ролі сімейної підтримки, значущості локальних спільнот, активізація взаємодопомоги та волонтерської участі. Ці процеси свідчать про наявність адаптивних ресурсів у громадян, здатних компенсувати вплив

зовнішніх стресогенних чинників. Деталізовані дані про ці тенденції наведено в таблиці 2.7.

Таблиця 2.7

Зміни у процесі соціалізації через перехід на дистанційне навчання в умовах війни

Зміни	Результати
Підвищення рівня тривожності та зниження мотивації	40 %
Відчуття ізолюваності та втрата «живого» спілкування	33,3 %
Зміщення фокусу соціалізації на інші сфери життя	33,3 %
Розвиток нових навичок онлайн-комунікації	26,7 %
Формування нових спільнот на основі спільного досвіду	26,7 %
Розвиток більшої самостійності та відповідальності	26,7 %
Зміна пріоритетів у соціальних контактах та	20 %
Посилення почуття солідарності та взаємодопомоги	20 %
Переоцінка важливості соціальних контактів	13,3 %

Найбільш поширеною зміною виявилось підвищення рівня тривожності та зниження мотивації, що зазначили – 40% опитаних. Цей показник є важливим індикатором психологічного дискомфорту, який переживають учасники дослідження. Така висока частка респондентів, що відзначають цю проблему, може свідчити про загальносуспільну тенденцію, пов'язану з атмосферою невизначеності, обмеженнями у традиційних формах комунікації та складнощами адаптації до нових форматів соціальної взаємодії.

Відчуття ізолюваності та втрата «живого» спілкування, а також зміщення фокусу соціалізації на інші сфери життя – кожен з цих опцій обрали 33,3 % респондентів. Ці результати демонструють дуалістичний характер процесів, що відбуваються: з одного боку, респонденти відзначають негативні наслідки обмеження традиційних форм комунікації, а з іншого – виявляють активні адаптаційні стратегії через переорієнтацію на альтернативні сфери та способи соціалізації.

Розвиток нових навичок онлайн-комунікації, формування нових спільнот на основі спільного досвіду та розвиток більшої самостійності й відповідальності по 26,7 %. Дані результати свідчать про наявність позитивних адаптаційних механізмів та особистісного зростання, які виникають як конструктивна відповідь на сучасні соціальні виклики.

Опції, що стосуються зміни пріоритетів у соціальних контактах та посилення почуття солідарності й взаємодопомоги по 20 %, що вказує на переоцінку цінностей та зміцнення окремих соціальних зв'язків у певних контекстах взаємодії. Переоцінка важливості соціальних контактів – 13,3 %.

Комплексний аналіз отриманих даних демонструє, що студенти стикаються з суттєвими психологічними труднощами (підвищена тривожність, відчуття ізолюваності), проте одночасно виявляє значний адаптаційний потенціал через розвиток новітніх комунікативних навичок, формування нових соціальних спільнот та переосмислення пріоритетів у сфері міжособистісної взаємодії.

Також в рамках нашого дослідження було проведено експертне опитування. Викладачі, як безпосередні учасники освітнього процесу, мають можливість спостерігати динаміку соціалізації студентів у навчальному середовищі, особливо за умов трансформації традиційного формату навчання у дистанційний.

Результати опитування експертів щодо рівня залученості студентів показують досить узгоджену оцінку. Переважна більшість експертів – 80 % вважають, що рівень залученості студентів є «дещо нижчим», тоді як меншість -20% оцінює його як «значно нижчий». Така висока узгодженість свідчить про те, що проблема зниження залученості студентів є помітною і визнаною серед фахівців. Можливі причини такого зниження можуть включати: вплив дистанційного або змішаного формату навчання, який міг призвести до меншої безпосередньої включеності у навчальний процес, збільшення психологічного навантаження та стресу, що відволікає від

активної участі в навчанні або зміна пріоритетів студентів в умовах нових викликів

Серед змін у міжособистісній взаємодії студентів експерти відмітили наступне: зменшення інтенсивності спілкування – 60 %, вони відзначають загальне скорочення комунікації між студентами, що може бути пов'язано з обмеженнями на очні зустрічі, переходом на онлайн-формати та загальною соціальною дистанцією. Поляризація студентських колективів – 60 % це вказує на формування більш чітких груп та поглиблення розділення між ними. Причинами можуть бути різне ставлення до актуальних подій, різний доступ до ресурсів або різна здатність адаптуватися до нових умов. Зниження емпатії та емоційного зв'язку – 60 %, обмеження безпосереднього контакту може призводити до зменшення емоційної складової спілкування, що негативно впливає на здатність студентів розуміти почуття одне одного.

Також 40 % експертів відзначили посилення індивідуалізму, що може бути наслідком необхідності самостійно вирішувати проблеми та розраховувати більше на власні сили в складних умовах.

По 20 % кожен експерт відзначили наступні зміни: підвищення згуртованості через спільні труднощі, формування нових форм солідарності, формалізація спілкування. Ці результати вказують на комплексний характер змін у міжособистісних взаєминах студентів, де переважають негативні тенденції, але присутні й окремі позитивні аспекти адаптації до нових умов.

Згідно з результатами опитування, серед компонентів соціалізації, які зазнають найбільшого негативного впливу в умовах воєнного стану, було виявлено кілька ключових тенденцій. Зокрема, респонденти акцентували увагу на погіршенні процесів соціального навчання, ослабленні ціннісно-нормативної орієнтації, зменшенні доступу до позитивних моделей поведінки, а також на зниженні рівня участі в інституціях первинної соціалізації, таких як освітні заклади та молодіжні спільноти. Такі зміни вказують на зростання ризиків соціальної ізоляції та девіантної поведінки,

особливо серед молоді та соціально вразливих категорій населення. Узагальнені результати з цього питання наведено в таблиці 2.8.

Таблиця 2.8

Компоненти соціалізації, які зазнають найбільшого негативного впливу

Компоненти	Результат
Засвоєння соціальних норм та цінностей професії	60 %
Формування професійної ідентичності	60 %
Розвиток навичок командної роботи	40 %
Розвиток комунікативних навичок	40 %
Інтеграція в професійну спільноту	20 %
Формування емоційної компетентності	20 %
Розвиток лідерських якостей	20 %

Найбільш вразливими компонентами, за оцінкою 60 % експертів, виявилися: засвоєння соціальних норм та цінностей професії – це можна пояснити обмеженням безпосередньої взаємодії з носіями професійної культури (викладачами-практиками, професіоналами галузі) та скороченням неформального спілкування, через яке часто передаються неявні цінності та норми професійної спільноти. Формування професійної ідентичності – цей компонент тісно пов'язаний з попереднім і страждає через обмеження можливостей для студентів «приміряти» на себе професійну роль, спостерігати за реальними взірцями професійної поведінки та отримувати підтвердження своєї професійної придатності від авторитетних представників професії.

Розвиток навичок командної роботи – 40 % , дистанційний формат взаємодії ускладнює природне формування команд, розподіл ролей та відпрацювання механізмів спільного вирішення завдань, що негативно впливає на розвиток відповідних компетенцій.

Розвиток комунікативних навичок – 40 %. обмеження безпосереднього спілкування, особливо його невербальних аспектів, призводить до звуження

спектру комунікативних ситуацій та зменшення практики застосування різноманітних комунікативних стратегій.

Інтеграція в професійну спільноту – 20 %, зменшення можливостей для неформальних професійних контактів, участі у фахових заходах та стажуваннях.

Формування емоційної компетентності – 20 %, обмеження особистої взаємодії зменшує досвід розпізнавання емоцій інших та управління власними емоціями в професійному контексті.

Розвиток лідерських якостей – 20 %, менше можливостей проявити ініціативу, взяти на себе відповідальність та повести за собою інших у реальних навчальних ситуаціях.

Ці результати вказують на комплексний характер проблеми, що охоплює як когнітивні аспекти професійної соціалізації, так і поведінкові та емоційні компоненти.

Результати дослідження показали наявність таких актуальних методів підтримки соціалізації студентів та зображені на рисунку 2.2.

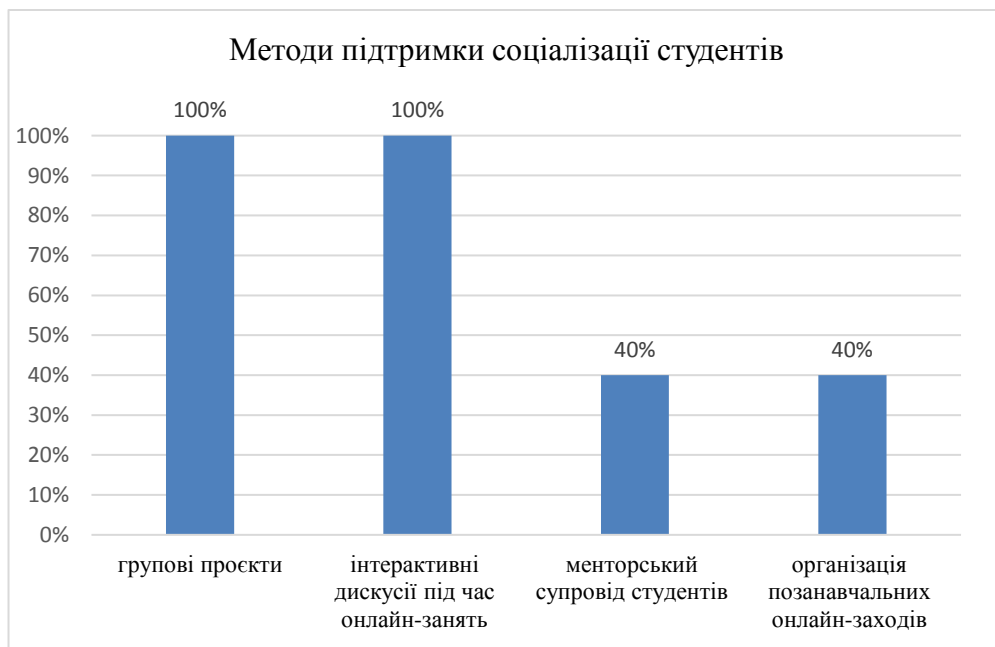

Рис. 2.2. Методи підтримки соціалізації студентів

Актуальних методів підтримки соціалізації студентів:

– групові проєкти з елементами колаборативного навчання – 100 % експертів, цей метод дозволяє компенсувати дефіцит безпосередньої взаємодії між студентами через створення структурованих можливостей для співпраці навіть у дистанційному форматі. Колаборативне навчання дозволяє моделювати реальні професійні ситуації, розподіляти ролі та відповідальність, а також розвивати навички командної роботи;

– інтерактивні дискусії під час онлайн-занять цей метод також відзначили – 100 % експертів. Метод дозволяє активізувати комунікацію між студентами, стимулювати обмін думками та формувати навички аргументації, що особливо важливо в умовах обмеженого безпосереднього спілкування. Такі дискусії також сприяють формуванню спільного розуміння професійних концепцій та цінностей;

– менторський супровід студентів – 40 %, індивідуальна або групова підтримка більш досвідченими фахівцями чи старшокурсниками, що може забезпечити передачу неформального знання, професійних цінностей та практичного досвіду.

– організація позанавчальних онлайн-заходів – 40 %, неформальні зустрічі, тематичні вечори, віртуальні екскурсії та інші активності, що створюють додаткові можливості для соціальної взаємодії поза рамками навчального процесу.

Згідно з результатами опитування серед найбільш ефективних форм групової роботи експерти відзначили наступні, що представлені в табл. 2.9.

Таблиця 2.9

Ефективні форми групової роботи зі студентами

Форми групової роботи	Результати
Спільні дослідницькі проєкти	100 %,
Вирішення кейсів у малих групах	100 %
Групові презентації	80 %
Ділові та рольові ігри	20 %

Спільні дослідницькі проєкти – 100 %, одностайна підтримка цієї форми роботи свідчить про її універсальну ефективність у формуванні не лише професійних компетентностей, але й важливих соціальних навичок. Дослідницькі проєкти створюють умови для тривалої командної взаємодії, розподілу ролей, спільного планування та відповідальності за результат. Вони моделюють реальні професійні ситуації та сприяють формуванню дослідницької культури студентів. Вирішення кейсів у малих групах – 100 %, повна підтримка експертами пояснюється тим, що робота з кейсами добре структурує групову взаємодію, має чіткий професійний контекст і вимагає активного обміну думками, аргументації та досягнення спільного рішення. Ця форма роботи особливо цінна для розвитку аналітичних і комунікативних навичок у професійному контексті. Групові презентації – 80 %, їх висока оцінка може бути пов'язана з тим, що вони розвивають не лише навички публічного виступу, але й уміння узгоджувати зміст, координувати підготовку та представлення результатів роботи. Презентації також створюють можливість для конструктивного зворотного зв'язку від інших студентів та викладача. Ділові та рольові ігри – 20 % хоча ця форма роботи має значний потенціал для моделювання професійних ситуацій та розвитку соціальних навичок, їх невисока підтримка експертами може бути пов'язана з технічними труднощами організації повноцінних ділових ігор в онлайн-форматі та необхідністю спеціальної підготовки викладачів.

Високий рівень узгодженості експертних оцінок вказує на те, що визначені пріоритетні форми групової роботи можуть бути рекомендовані як універсальні інструменти підтримки соціалізації студентів.

Отримані результати свідчать про те, що серед ефективних інституційних заходів підтримки соціалізації студентів простежуються такі тенденції: активізація діяльності психологічних служб в освітніх закладах, впровадження програм менторства та наставництва, розширення можливостей для неформальної освіти, залучення студентів до волонтерських і громадських ініціатив, а також створення безпечного

соціального середовища у закладах вищої освіти. Ці заходи сприяють формуванню соціальних навичок, емоційної стійкості та відчуття належності до спільноти, що є критично важливим у період соціальних трансформацій. Узагальнені результати за цим напрямом наведено в таблиці 2.10.

Таблиця 2.10

Інституційні заходи підтримки соціалізації студентів

Інституційні заходи підтримки соціалізації	Результати
Програми психологічної підтримки	80 %
Програми наставництва / менторства	80 %
Організація віртуальних студентських клубів	60 %
Онлайн тренінги з розвитку soft skills	20 %
Онлайн-заходи з представниками професійної спільноти	20 %

Програми психологічної підтримки – 80 % така висока оцінка відображає визнання експертами значущості психологічного благополуччя студентів як фундаменту успішної соціалізації. психологічна підтримка особливо важлива в умовах підвищеного стресу, невизначеності та соціальної ізоляції, які можуть негативно впливати на здатність студентів до повноцінної соціальної взаємодії.

Програми наставництва/менторства – 80 % високий рівень підтримки цього заходу підкреслює цінність індивідуального супроводу студентів більш досвідченими фахівцями чи старшокурсниками. такі програми сприяють передачі неформального знання, формуванню професійної ідентичності та інтеграції в професійну спільноту через особистий контакт. Організація віртуальних студентських клубів – 60 % це відображає розуміння важливості створення неформальних спільнот за інтересами, які компенсують дефіцит безпосереднього спілкування та створюють умови для самоорганізації студентів, розвитку лідерських якостей та формування спільних цінностей. Онлайн тренінги з розвитку soft skills – 20 % хоча розвиток м'яких навичок є важливим компонентом соціалізації, відносно невисока підтримка може бути пов'язана з тим, що експерти вважають більш ефективним їх формування

через практичну діяльність та реальну взаємодію, а не через спеціалізовані тренінги. Онлайн-заходи з представниками професійної спільноти – 20 % незважаючи на потенційну цінність таких заходів для формування професійної ідентичності, їх невисока підтримка може пояснюватися обмеженими можливостями справжньої інтеграції студентів у професійну спільноту через онлайн-формат. Ці результати вказують на необхідність комплексного підходу до інституційної підтримки соціалізації студентів з акцентом на психологічному благополуччі та особистісному наставництві.

Результати опитування експертів щодо необхідних компетентностей викладачів для ефективної підтримки соціалізації студентів виявляють чіткі пріоритети та зображені на рисунку 2.3.

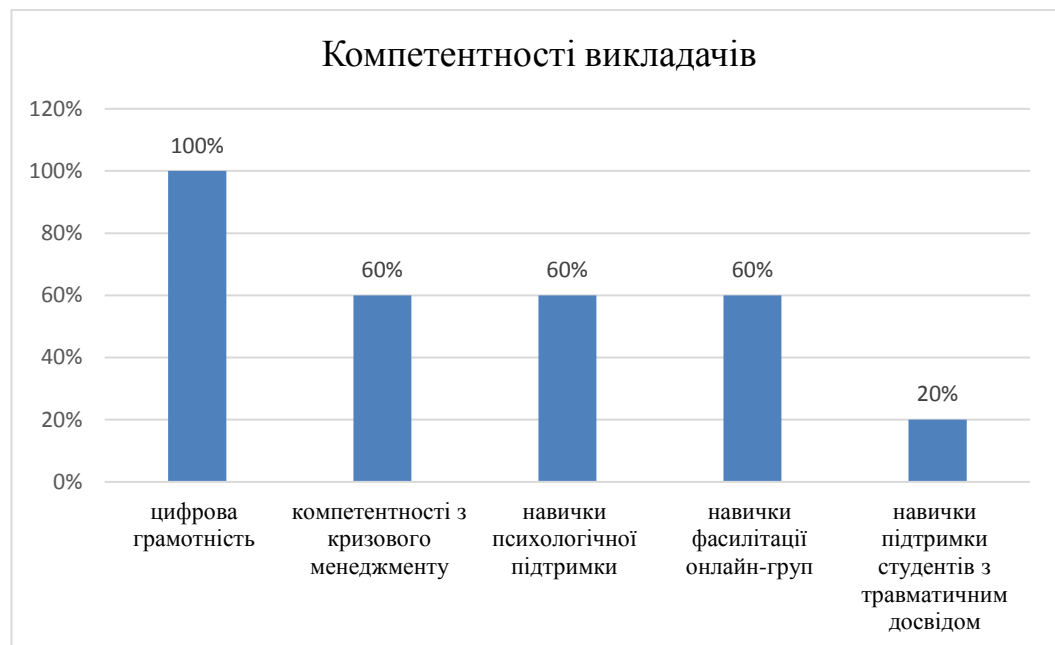

Рис. 2.3. Необхідні компетентності викладачів для ефективної підтримки соціалізації студентів

Цифрова грамотність – 100 % експертів одноставне визнання цієї компетентності відображає її фундаментальну роль в умовах дистанційного та змішаного навчання. Викладачі з високим рівнем цифрової грамотності здатні ефективно використовувати технологічні інструменти для організації групової взаємодії, створення інтерактивного навчального середовища та підтримки різних форм комунікації між студентами. Компетентності з

кризового менеджменту – 60 % експертів висока оцінка цієї компетентності свідчить про визнання експертами необхідності для викладачів вміти діяти в умовах невизначеності, швидко адаптуватися до змін та допомагати студентам долати труднощі, пов'язані з кризовими ситуаціями. Навички психологічної підтримки – 60 % експертів суттєва підтримка цієї компетентності відображає розуміння важливості емоційного благополуччя студентів для успішної соціалізації. Викладачі мають вміти розпізнавати психологічні труднощі студентів, надавати первинну підтримку та, за необхідності, скеровувати до фахівців. Навички фасилітації онлайн-груп – 60 % експертів значна підтримка цієї компетентності пов'язана з особливими вимогами до організації групової роботи в онлайн-середовищі. Фасилітація онлайн-груп вимагає специфічних підходів до активізації участі, модерації дискусій та забезпечення ефективної комунікації між студентами. Навички підтримки студентів з травматичним досвідом – 20 % експертів хоча ця компетентність отримала меншу підтримку, її присутність у рейтингу вказує на визнання необхідності особливої уваги до студентів, які пережили психологічно складні ситуації, що може суттєво впливати на їхню здатність до соціальної взаємодії.

Результати демонструють комплексне бачення експертами професійного профілю сучасного викладача, який має поєднувати технологічні, організаційні та психолого-педагогічні компетентності для ефективної підтримки соціалізації студентів.

Таким чином, експерти одностайно зазначають, що дистанційне навчання значною мірою звужує можливості для живого міжособистісного спілкування та негативно впливає на формування комунікативних навичок та активну участь у студентському житті.

Студенти підтверджують цю тезу: у відповідях зазначається, що в онлайн-форматі стало складніше заводити нові знайомства, зменшилась кількість неформального спілкування, відсутній «живий контакт», що призводить до відчуття ізоляції. Також думка експертів співпадає з думкою

студентів, щодо складнощів адаптації. Експерти наголошують, що для багатьох студентів зміна освітнього формату стала стресовою, особливо на тлі війни, що ускладнило адаптацію до нових умов навчання. Вони вказують на ризики емоційного вигорання, відчуження та пасивності. Відповідно до результатів дослідження студенти також скаржаться на труднощі з адаптацією, емоційну напругу, втрату навчальної мотивації. Дехто прямо вказує на почуття самотності та відірваності від навчального середовища.

На думку експертів, дистанційна форма обмежує не лише освітню, а й культурну та громадську діяльність студентів, позбавляючи їх важливих етапів соціального становлення. Студенти також відзначають, що дистанційне навчання унеможливорює активну участь у студентських заходах, зменшує рівень інтеграції у студентське середовище. Незважаючи на загалом критичну оцінку, обидві групи респондентів визнають наявність деяких переваг. Експерти вказують, що дистанційне навчання розвиває цифрову грамотність, самостійність, вміння управляти часом. Студенти також згадують про зручність онлайн-формату, можливість краще планувати день, уникати зайвих стресових ситуацій, що позитивно вплинуло на окремі аспекти їхнього особистого розвитку.

Отже, погляди експертів і студентів здебільшого збігаються: обидві сторони визнають, що дистанційне навчання в умовах воєнного стану суттєво ускладнило процес соціалізації, зокрема через обмеження у живому спілкуванні, зниження рівня залученості до колективного освітнього середовища та зменшення можливостей для розвитку міжособистісних навичок. Водночас як експерти, так і студенти відзначають окремі позитивні сторони нових освітніх реалій – гнучкість графіку, доступ до цифрових ресурсів, розвиток цифрових компетентностей. Це свідчить про потребу у подальшому пошуку балансу між технічними можливостями дистанційного формату та створенням умов для забезпечення повноцінної соціально-психологічної підтримки студентів, з метою збереження якості їх соціалізації в нових умовах.

2.3. Методичні рекомендації щодо покращення процесу соціалізації студентів обумовленого військовим станом

Військовий стан в Україні та необхідність переходу до дистанційного формату навчання створили безпрецедентні виклики для процесу соціалізації студентської молоді. На основі проведеного емпіричного дослідження, результати якого виявили амбівалентний характер впливу дистанційного навчання на процес соціалізації, обґрунтовано необхідність комплексного підходу до вирішення даної проблеми.

З одного боку, результати дослідження зафіксували негативний вплив дистанційного навчання на встановлення нових соціальних контактів, інтеграцію в університетську спільноту та формування дружніх зв'язків. З іншого боку, виявлено позитивний вплив на розвиток комунікативних навичок, формування професійної ідентичності та освоєння професійних ролей, що потребує використання в процесі формування методичних рекомендацій.

Методичні рекомендації структуровані за ключовими напрямками забезпечення ефективної соціалізації студентської молоді в умовах військового стану та ґрунтуються на системному підході, що передбачає взаємопов'язаність та взаємодоповнюваність запропонованих заходів.

Для подолання соціальної ізоляції та формування відчуття приналежності до університетської спільноти можливим є використання системи онлайн – наставництва, створення тематичних онлайн-спільнот за інтересами, організація регулярних неформальних онлайн-зустрічей, психологічна підтримка та тренінги з розвитку соціальних навичок.

З метою забезпечення ефективної інтеграції студентів у навчальний процес та університетську спільноту рекомендується імплементація системи онлайн-наставництва. Ця система передбачає розробку та впровадження програми «Студентський наставник», у рамках якої студенти старших курсів

закріплюються за першокурсниками для надання систематичної підтримки та супроводу.

Важливим аспектом є визначення чітких функцій та обов'язків наставників, які включають: проведення регулярних індивідуальних онлайн-зустрічей (не рідше двох разів на місяць), створення групових чатів для підопічних у месенджерах, інформування про університетські події та можливості, підтримку в академічних та організаційних питаннях, а також надання емоційної підтримки та мотивації.

Для успішної реалізації програми необхідно забезпечити належну підготовку наставників шляхом проведення тренінгів з розвитку навичок активного слухання, емпатії, онлайн-комунікації та основ психологічної підтримки. Додатково рекомендується запровадження системи супервізій для наставників, де вони можуть обговорювати складні випадки з професійними психологами та досвідченими кураторами. Завершальним елементом системи має стати створення електронної платформи наставництва для моніторингу активності та ефективності взаємодії між наставниками та підопічними.

Створення тематичних онлайн-спільнот за інтересами для формування горизонтальних соціальних зв'язків між студентами на основі спільних інтересів рекомендується ініціювати створення тематичних студентських груп у месенджерах (Telegram, Discord, Viber) за різними напрямками. Ці напрямки включають професійні інтереси відповідно до спеціальностей та спеціалізацій, волонтерство та соціальні ініціативи, хобі та творчість, психологічну взаємопідтримку, а також академічну взаємодопомогу.

Для забезпечення конструктивної комунікації в кожній групі доцільно призначити модераторів з числа активних студентів. Важливим аспектом функціонування таких спільнот є регулярне наповнення груп актуальним контентом, що охоплює новини, корисні ресурси, анонси подій та опитування.

З метою полегшення навігації серед різноманітних онлайн-спільнот рекомендується створити загальноуніверситетську карту з детальним описом

кожної групи та чіткими інструкціями щодо приєднання. Для ефективної інтеграції новоприбулих студентів до тематичних груп варто проводити онлайн-презентації спільнот на початку навчального року, що дозволить їм швидше адаптуватися та знайти однодумців у новому університетському середовищі.

Організація регулярних неформальних онлайн-зустрічей для подолання соціальної ізоляції та створення умов для неформальної комунікації студентів рекомендується запровадити традицію щотижневих «віртуальних кав'ярень» для кожної академічної групи тривалістю 30-45 хвилин. Важливим елементом успішності таких зустрічей є розробка інтерактивного формату з використанням коротких «криголамів» для початку комунікації, ігрових елементів (вікторини, психологічні ігри, «знайомства наосліп»), тематичних дискусій на нейтральні теми та елементів взаємної підтримки, таких як обмін позитивними досягненнями тижня.

На початковому етапі доцільно залучати кураторів груп до організації перших зустрічей з поступовою передачею ініціативи самим студентам, що сприятиме розвитку їхніх навичок самоорганізації. Для забезпечення більш глибокої комунікації рекомендується використовувати платформи, що надають можливість функціонування невеликих групових дискусій (breakout rooms).

Особливу увагу варто приділити документуванню «ритуалів та традицій кожної групи, що допоможе створити відчуття спільної ідентичності та закріпити групові норми, формуючи таким чином стійкі соціальні зв'язки між студентами навіть в умовах дистанційного навчання.

Враховуючи підвищений рівень тривожності та психоемоційної напруги в умовах військового стану, рекомендується розробити комплексну систему психологічної підтримки студентів. Ключовим елементом цієї системи має стати цикл психологічних вебінарів, що охоплюватиме такі важливі теми як управління тривогою в умовах невизначеності, подолання відчуття ізольованості, ефективна онлайн-комунікація, самоорганізація та

тайм-менеджмент в умовах дистанційного навчання, а також розвиток стресостійкості.

Для забезпечення систематичної психологічної підтримки доцільно організувати групи з регулярними зустрічами під керівництвом психологів університету, що проводитимуться 1-2 рази на місяць. Паралельно рекомендується запровадити сервіс індивідуальних онлайн-консультацій з психологом університету за попереднім записом, що дозволить студентам отримувати персоналізовану допомогу з урахуванням їхніх специфічних потреб.

Важливим компонентом системи психологічної підтримки має стати створення бази ресурсів самопомоги, що включатиме книги, статті, відео та застосунки з питань психологічного добробуту. Додатково рекомендується розробити тренінгову програму з розвитку «м'яких навичок» для дистанційної взаємодії, яка охоплюватиме такі аспекти як ефективна письмова комунікація, активне слухання в онлайн-середовищі, вирішення конфліктів у віртуальному просторі та публічні виступи на онлайн-платформах.

Оптимізація навчального процесу для покращення соціалізації студентів має включати декілька напрямків та проводитись у комплексі з іншими методами. Для забезпечення інтенсивної взаємодії між студентами в рамках навчального процесу рекомендується збільшити кількість групових завдань в рамках навчальних дисциплін, запровадивши не менше одного групового проекту на семестр з кожної профільної дисципліни. Важливим аспектом є розробка методичних рекомендацій для викладачів щодо організації групової роботи в дистанційному форматі, що включатимуть оптимальний розмір груп (3-5 осіб), механізми формування груп з ротацією учасників, інструменти для онлайн-колаборації (Miro, Trello, Google Docs, тощо), а також методи оцінювання індивідуального внеску кожного учасника.

Додатково доцільно впровадити міждисциплінарні групові проєкти, що об'єднують студентів різних спеціальностей для вирішення комплексних завдань та розвитку навичок міжпрофесійної комунікації. Для формування професійної спільноти рекомендується організувати презентації результатів проєктної роботи у форматі онлайн-конференцій для всього курсу / факультету. Підвищенню мотивації сприятиме запровадження конкурсів групових студентських проєктів з матеріальним заохоченням кращих команд.

Для забезпечення ефективної підтримки процесу соціалізації з боку викладацького складу рекомендується організувати систематичні тренінги з розвитку цифрових компетентностей викладачів та створити базу навчальних матеріалів щодо використання цифрових інструментів. Корисним буде впровадження системи взаємного навчання та обміну досвідом між викладачами.

У контексті сучасних викликів важливо організувати тренінги з управління кризовими ситуаціями в освітньому процесі та розробити методичні рекомендації щодо адаптації навчальних програм в умовах невизначеності. Для підтримки психологічного здоров'я самих викладачів необхідно впровадити систему підтримки у подоланні професійного вигорання та організувати тренінги з основ психологічної підтримки.

Для забезпечення ефективності запропонованих рекомендацій та їх своєчасного коригування необхідно розробити систему індикаторів для оцінки процесу соціалізації студентів, що включатиме як кількісні показники (залученість до заходів, кількість контактів, активність в онлайн-спільнотах), так і якісні показники (рівень задоволення, відчуття приналежності, психологічне благополуччя).

Відстеження динаміки соціалізації має здійснюватися через регулярні онлайн-опитування (не рідше двох разів на рік), а також шляхом організації фокус-груп з представниками різних категорій студентів для глибшого розуміння проблематики. Необхідно створити механізм швидкого зворотного зв'язку для оперативного реагування на виявлені проблеми та запровадити

щорічний аналітичний звіт про стан соціалізації студентів з рекомендаціями щодо вдосконалення процесу.

Важливими елементами системи моніторингу є регулярна оцінка соціально-психологічного клімату в студентських групах та відстеження динаміки розвитку соціальних компетентностей студентів. При цьому доцільно використовувати комбінацію кількісних та якісних методів оцінювання та активно залучати самих студентів до процесу моніторингу та оцінки.

Невід'ємною частиною соціалізації студентів є їх становлення як майбутніх професіоналів, тому велика увага приділяється професійній соціалізації. Цей процес охоплює декілька ключових напрямків діяльності. Для формування професійної ідентичності та розширення професійних контактів рекомендується запровадити регулярний цикл вебінарів «Професіонали для студентів» з частотою не рідше одного разу на місяць для кожної спеціальності. Оптимальний формат таких зустрічей передбачає презентацію професійного шляху запрошеного фахівця, огляд актуальних тенденцій галузі, демонстрацію практичних кейсів, сесію питань-відповідей, а також обговорення можливостей стажування та працевлаштування.

Важливим аспектом є створення архіву записів зустрічей для подальшого використання в навчальному процесі та забезпечення доступу студентів, які не змогли бути присутніми. Особливу цінність має залучення до проведення зустрічей успішних випускників університету, що посилює відчуття спадкоємності та професійної спільноти. В актуальних умовах доцільно організувати серію зустрічей «Професії в умовах війни», присвячених адаптації різних професійних сфер до викликів військового часу, що сприятиме формуванню реалістичних професійних очікувань.

Для забезпечення індивідуального супроводу професійного розвитку студентів рекомендується розробити та запусити університетську програму менторства. Ця програма має включати відбір менторів з числа досвідчених професіоналів галузі, узгодження очікувань та цілей співпраці, регулярні

онлайн-зустрічі один на один (раз на 2-3 тижні), спільне визначення індивідуальних траєкторій професійного розвитку, а також підсумкову оцінку результатів менторської взаємодії.

Ефективність менторської програми значною мірою залежить від методичної підтримки менторів, яку можна забезпечити через проведення тренінгів з основ менторської взаємодії. Важливо також розробити систему мотивації для менторів, що може включати сертифікати, визнання, доступ до ресурсів університету тощо. Для оцінки результативності необхідно забезпечити моніторинг ефективності менторських пар через регулярні опитування та аналіз відгуків. Додатковим інструментом розвитку менторської спільноти може стати щорічний форум менторів та студентів для обміну досвідом.

Активізація студентського самоврядування та культурного життя є важливою складовою соціалізації студентів та становлення їх як особистості. Ці напрямки діяльності сприяють формуванню лідерських якостей, розвитку творчого потенціалу та зміцненню зв'язків у студентській спільноті навіть в умовах дистанційного навчання. Для розвитку лідерського потенціалу та самоорганізації студентської спільноти рекомендується реорганізувати роботу органів студентського самоврядування з урахуванням специфіки дистанційного формату. Це передбачає проведення регулярних онлайн-засідань з чітким порядком денним, забезпечення прозорості діяльності через публікацію протоколів та звітів, активне залучення студентів до обговорення рішень, а також розподіл конкретних проєктів між членами самоврядування.

Ефективним інструментом взаємодії може стати створення онлайн-платформи для комунікації між студентським самоврядуванням та загалом студентів. Така платформа має включати форум для обговорення актуальних питань, систему онлайн-голосування, форму для подання пропозицій, а також щотижневі оновлення про діяльність самоврядування.

Для стимулювання активності студентів доцільно запровадити програму «Студентські ініціативи» з грантовою підтримкою проєктів,

спрямованих на покращення студентського життя. Підвищенню компетентності представників студентського самоврядування сприятиме організація серії вебінарів з розвитку лідерських якостей та управлінських навичок. Важливим елементом ефективної системи самоврядування є встановлення регулярних онлайн-зустрічей представників студентського самоврядування з адміністрацією університету, що забезпечуватиме продуктивну комунікацію та врахування студентських інтересів.

Таким чином, запропоновані методичні рекомендації щодо покращення процесу соціалізації студентів в умовах військового стану представляють собою комплексну систему взаємопов'язаних заходів, спрямованих на подолання соціальної ізоляції, формування відчуття приналежності до університетської спільноти, посилення професійної соціалізації та забезпечення психологічного благополуччя студентів.

Висновки до другого розділу

Підводячи підсумки другого розділу ми можемо зробити висновок про неоднозначний вплив дистанційного навчання на процес соціалізації студентів. Найбільш негативно відзначаються аспекти, пов'язані з безпосередньою соціальною взаємодією: встановлення нових контактів та інтеграція в університетську спільноту. Водночас спостерігається позитивний вплив на професійну соціалізацію: освоєння професійних ролей, формування професійних зв'язків та засвоєння цінностей і норм професії. Такий дисбаланс може пояснюватися тим, що в умовах військового стану та дистанційного навчання відбувається переорієнтація пріоритетів соціалізації: на перший план виходить професійне становлення, а загальні соціальні взаємодії стають менш важливими чи доступними. Крім того, цифрові технології надають нові можливості для професійного розвитку, які можуть компенсувати обмеження безпосереднього спілкування.

ВИСНОВКИ

Соціалізація багатогранний процес засвоєння індивідом соціального досвіду, знань, цінностей, норм, ролей та його інтеграції в суспільство, формування як соціально компетентної особистості, здатної до ефективної взаємодії в різних соціальних контекстах.

Відомий соціолог Т. Парсонс у рамках структурно-функціонального підходу визначав соціалізацію як процес інтеграції індивіда в соціальну систему шляхом внутрішнього прийняття загальноприйнятих норм і цінностей [30, с. 247]. Він особливо підкреслював значення ролей, які засвоює індивід у процесі соціалізації, що дозволяє йому ефективно функціонувати в різних соціальних інститутах.

А. Бандура в теорії соціального наuczіння визначав соціалізацію як процес засвоєння певних моделей поведінки через спостереження за іншими людьми та наслідування їх дій [30, с.258]. Він виділяв ключові механізми соціалізації: увагу, збереження, відтворення та мотивацію.

Українська дослідниця О. Кононко розглядає соціалізацію як процес становлення особистості, поступове засвоєння нею вимог суспільства, придбання соціально значимих характеристик свідомості і поведінки, які регулюють її взаємини із суспільством [22, с. 115].

А. Петровський в свою чергу пропонує концепцію соціалізації, яка базується на розгляді процесів індивідуалізації особистості в групі. Він виділяє три фази, які послідовно змінюють одна одну в процесі соціалізації індивіда в конкретній групі [4, с. 75]:

- адаптація – активне засвоєння індивідом норм і цінностей групи, оволодіння відповідними формами і засобами діяльності;
- індивідуалізація – пошук індивідом способів та засобів для вираження своєї індивідуальності, своїх відмінностей від інших членів групи;

– інтеграція – взаємне пристосування індивіда і групи, прийняття групою індивідуальних особливостей індивіда, які відповідають груповим цінностям і можуть сприяти успіху групової діяльності.

Беручи до уваги визначення процесу соціалізації згідно різних наук можемо зробити висновок, що соціалізація студента представляє собою процес активного засвоєння ним специфічного досвіду професійної діяльності, професійної культури та професійних цінностей, який відбувається в умовах освітнього середовища закладу вищої освіти.

Механізми соціалізації студентів у дистанційному навчанні зазнають трансформації, адаптуючись до умов віртуального освітнього середовища. Імітація, ідентифікація, інтеріоризація та рольове навчання набувають нових форм і змісту, проте залишаються ключовими для формування соціальних компетенцій майбутніх фахівців. Для забезпечення ефективної соціалізації студентів у дистанційному форматі необхідно цілеспрямовано створювати умови для активізації цих механізмів через інтерактивні методи навчання, групові проекти, віртуальні спільноти та рефлексивні практики.

В умовах дистанційного навчання окрім модифікації механізмів процесу також відбуваються значні зміни ролі та впливу традиційних агентів соціалізації. Так, віртуальне освітнє середовище стає провідним агентом соціалізації, замінюючи або доповнюючи традиційні – студентську групу, викладачів, університетську спільноту.

Серед основних викликів соціалізації в дистанційному навчанні можна виділити наступні: дефіцит живого спілкування та емоційного обміну, труднощі в формуванні спонтанних соціальних зв'язків, ризик соціальної ізоляції та відчуження від університетської спільноти, цифрова нерівність та технологічні бар'єри для окремих студентів, складність формування неформальних студентських об'єднань.

Для забезпечення ефективної соціалізації студентської молоді в умовах дистанційного навчання заклади вищої освіти впроваджують різноманітні стратегії та практики: створення віртуальних студентських клубів та спільнот

за інтересами, проведення регулярних онлайн-подій, що формують корпоративну культуру та відчуття приналежності до університету, впровадження менторських програм та системи «студентського бадді» для першокурсників, організація змішаних форматів взаємодії, що поєднують онлайн та офлайн активності, розвиток платформ для студентського самоврядування у віртуальному просторі.

Дослідження особливостей соціалізації студентів в умовах дистанційного навчання, обумовленого військовим станом, потребує всебічного аналізу трансформаційних процесів, що відбуваються в освітньому середовищі закладів вищої освіти. З метою отримання об'єктивних даних щодо впливу зміненого формату навчання на процеси соціалізації молоді було проведено опитування серед студентів та експертне опитування серед викладачів закладів вищої освіти, які мають безпосередній досвід організації освітнього процесу в дистанційному режимі під час війни.

Експертне опитування набуває особливої цінності в контексті вивчення соціалізаційних процесів під час військового стану, коли традиційні механізми соціальної взаємодії зазнають суттєвих трансформацій, виникають нові виклики для професійного становлення студентської молоді, а усталені підходи до організації освітнього процесу потребують критичного переосмислення та адаптації. Саме експертна оцінка дозволяє виявити ключові тенденції, визначити проблемні зони у процесі соціалізації студентів та окреслити ефективні стратегії підтримки формування їхньої професійної ідентичності в умовах віртуалізації освітнього середовища.

Комплексний підхід до вивчення різноманітних аспектів соціалізації в умовах дистанційного навчання, включаючи оцінку впливу на комунікацію між студентами, формування професійної ідентичності, засвоєння норм і цінностей професійної діяльності, розвиток комунікативних навичок, інтеграцію у професійну спільноту та інші важливі компоненти. Особлива увага приділялася аналізу структурних змін у міжособистісній взаємодії

студентів та виявленню чинників, що впливають на рівень згуртованості студентських груп в умовах віртуалізації освітнього простору.

Виявлені в результаті дослідження тенденції узгоджуються з теоретичними положеннями щодо особливостей процесу професійної соціалізації. Згідно з концепцією соціального навчання А. Бандури, засвоєння професійних норм, цінностей та моделей поведінки відбувається значною мірою через спостереження та наслідування. Це пояснює високу затребуваність таких форм підтримки, як онлайн-зустрічі з професіоналами галузі та менторські програми, які забезпечують доступ до професійних зразків.

Теорія соціальної ідентичності Г. Теджфела та Дж. Тернера дозволяє інтерпретувати прагнення студентів до інтеграції в професійну спільноту через віртуальні професійні спільноти та нетворкінг як намагання сформувати позитивну професійну ідентичність через ототожнення з професійною групою.

Відповідно до діяльнісного підходу О. М. Леонтьєва, професійне становлення відбувається в процесі виконання професійної діяльності. Це пояснює високу затребуваність таких форм підтримки, як онлайн-стажування та практика, симуляції професійних ситуацій, спільні проекти з реальними організаціями, які забезпечують залучення студентів до квазіпрофесійної діяльності.

Для забезпечення психологічного благополуччя студентів в умовах військового стану необхідним є створення постійно діючої служби психологічної підтримки з можливістю онлайн-звернень. Важливим компонентом є організація регулярних групових сесій з психологічної підтримки та розвитку стресостійкості.

Для вчасного виявлення проблем доцільно розробити систему скринінгу психологічного стану студентів, а також впровадити програми навчання навичкам самопомоги та регуляції емоційного стану. Додатково

рекомендується створити довідник ресурсів психологічної допомоги, доступний для всіх студентів.

Ефективна імплементація даних рекомендацій вимагає системного підходу та координації зусиль усіх учасників освітнього процесу: адміністрації університету, викладачів, представників студентського самоврядування та самих студентів. Важливим аспектом успішного впровадження рекомендацій є регулярний моніторинг та оцінка ефективності заходів з метою їх своєчасного коригування відповідно до змін у зовнішньому середовищі та потреб студентської спільноти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамов М. Ефективність програм психосоціальної підтримки студентів у зонах військових конфліктів. *Український психологічний журнал*. 2023. № 15 (2). С. 34-49.
2. Алексеєнко Т. Ф. Соціалізація особистості : можливості й ризики : науково-методичний посібник. К. : Педагогічна думка, 2017. 152 с.
3. Андрушко І., Петренко О. Вплив хронічного стресу на когнітивні функції студентської молоді в умовах війни. *Науковий вісник Львівського університету*. 2023. № 28 (3). С. 112-129.
4. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка : схеми, таблиці, коментарі : навч. посіб. К. : Центр учбової літератури, 2019. 208 с.
5. Білоус А. . Адаптивні стратегії вищої освіти в умовах збройного конфлікту. *Педагогічні інновації*. 2023. № 17 (3). С. 78-92.
6. Бондаренко Н. Б. Основи соціальної роботи. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2004. 178 с.
7. Бочкор Н. Соціально-психологічний супровід переселенців : діти та підлітки. Ужгород : Поліграфцентр, 2022. 254 с.
8. Василенко О. М. Соціальна підтримка як чинник профілактики професійного вигорання соціальних працівників. *Психологічне здоров'я персоналу організацій*. 2019. № 3 (2), С. 112-119.
9. Гришанова Н. А. Професійна підготовка соціальних працівників : нові підходи і тенденції. Соціальні технології, дослідження. 2005. № 2. С. 25-26.
10. Єпішин Л. В. Педагогічні аспекти розвитку комунікативних властивостей особистості. *Початкова школа*. 2008. № 11. С. 14-16.
11. Журавель Т. В. Соціальна профілактика як напрям соціально-педагогічної діяльності. Київ : Академвидав, 2013. 312 с.

12. Зверева І. Д. Соціальна робота в Україні : навч. посібник Київ : Центр навчальної літератури, 2004. 256 с.
13. Капська А. Й. Соціальна робота : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 328 с.
14. Капська А. Й., Завацька Л. М., Грищенко С. В. Технології соціальної роботи в зарубіжних країнах : навчальний посібник. Київ : Видавничий дім «Слово», 2011. 248 с.
15. Карпенко О. Г. Вступ до спеціальності «Соціальна робота» : навчально-методичний посібник. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2011. 248 с.
16. Карпенко О. Г. Теорія і практика професійного становлення соціального працівника : навчальний посібник. Київ : Видавничий дім «Слово», 2014. 192 с.
17. Карпенко Л. Соціальна адаптація студентів-переселенців : проблеми та шляхи вирішення. *Міграційні студії*. 2023. № 8 (1). С. 57-72.
18. Клименюк Н. В. Морально-гуманістичний характер соціальної роботи. Миколаїв : Видавництво ЧДУ ім. Петра Могили. 2011. 136 с.
19. Коваль П. В. Формування цифрових компетентностей у майбутніх соціальних працівників. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2022. № 87 (1). С. 130-141.
20. Ковальчук І. В. Впровадження проблемно-орієнтованого навчання у підготовку майбутніх соціальних працівників. Педагогічний процес : теорія і практика. 2021 № 7 (2). С. 72-81.
21. Кокун О. М. Психологія професійного становлення сучасного фахівця : монографія. Київ : ДП «Інформ.-аналіт. Агентство», 2018. 200 с.
22. Кононко О. Л. Соціально-емоційний розвиток особистості. К. : Освіта, 2018. 255 с.
23. Кубицький С. О. Технології соціально-педагогічної роботи в зарубіжних країнах. Київ : Міленіум, 2015. 300 с.

24. Купенко О. В. Соціальна робота : від теорії до практики. Суми : Сумський державний університет, 2019. 185 с
25. Лукашевич М. П., Семигіна Т. В. Соціальна робота : теорія і практика : підручник. Київ : Каравела, 2015. 368 с.
26. Максименко С. Д. Психологія в соціальній та педагогічній практиці : методологія, методи, програми, процедури. Київ : Наукова думка, 2008. 254 с.
27. Марченко І. М. Рефлексивні методики у підготовці майбутніх соціальних працівників. *Педагогічні науки*. 2022. № 94. С.124-132.
28. Марченко І., Петров А., Сидоренко Н. Довгострокові наслідки переривання освітнього процесу для професійного становлення молоді. *Вища освіта України*. 2023. № 19 (2). С. 45-57.
29. Міщик Л. Є. Інноваційна компетентність соціального працівника в умовах воєнного конфлікту. *Вісник соціальної роботи*. 2021. № 1. С. 45-52
30. Москаленко В. В. Соціалізація особистості: монографія. Київ : Фенікс, 2019. 460 с.
31. Мудрик А. В. Соціальна педагогіка : підручник для студ. вищ. навч. закладів. Київ : Академія, 2019. 368 с.
32. Павленко Р., Когут І. Психологічна гнучкість як пре диктор успішної адаптації студентів до дистанційного навчання. *Психологічний часопис*. 2023. № 9 (1). С. 121-136.
33. Петренко В. Л. Копінг-стратегії соціальних працівників у контексті подолання професійного стресу. *Психологічний часопис*. 2021. № 7(3), С. 129-137.
34. Петренко В. О., Василенко Т. М. Підготовка соціальних працівників до роботи в умовах воєнного стану : виклики та перспективи. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. № 57. С. 92-101.
35. Поліщук В. А. Професійна підготовка фахівців соціальної сфери : зарубіжний досвід. Посібник. Тернопіль : Навчальна книга, 2003. 184 с.

36. Пометун О. І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : наук.-метод. посіб. Київ : Видавництво А.С.К., 2004. 192 с.
37. Попович Г. М. Соціальна робота в Україні і за кордоном : навчально-методичний посібник. Ужгород : Гражда, 2000. 134 с.
38. Пророк Н. Вплив війни на соціальне функціонування дітей. *Соціальна робота і психологія*. 2023. №1. С. 23-26.
39. Пророк Н. В. Емоційна стійкість соціального працівника як умова ефективної діяльності в умовах кризи. *Соціальна робота і практика*. 2021. № 2. С. 18-23.
40. Рамон Ш. Соціальна робота в Україні : перші кроки. Київ : Видавничий дім «КМАcademia», 2000. 236 с.
41. Семигіна Т. В., Мигович І. І. Теорія і методи соціальної роботи. Київ : Академвидав, 2005. 438 с.
42. Семигіна Т. В. Вступ до соціальної роботи : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : Академвидав, 2005. 304 с.
43. Семигіна Т. В., Грига І. М. Введення у соціальну роботу. Навч. посібник. Київ : Фенікс, 2001. 288 с.
44. Семигіна Т. Сучасна соціальна робота. Київ : Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2020. 275 с.
45. Сорочинська В. Є. Організація роботи соціального педагога : навчальний посібник. Київ : Кондор, 2005. 208 с.
46. Сохань, Л. В. Життєва компетентність особистості як складова соціального здоров'я. *Соціологія : теорія, методи, маркетинг*. 2018. № 3. С. 51-63.
47. Тімченко О. В. Психологічні наслідки переживання населенням довготривалої загрози життю : монографія. Харків : НУЦЗУ, 2020. 300 с.
48. Тюття Л. Т. Соціальна робота : теорія і практика : навч. посібник. Київ : Знання, 2008. 574 с.
49. Тюття Л. Т., Іванова І. Б. Соціальна робота : теорія і практика. Київ : ВМУРОЛ, 2004. 22 с.

50. Харченко С. Я. Історія, теорія і практика соціальної роботи в Україні : наук. навч. методичний посібник для студентів, магістрантів, аспірантів і спеціалістів у галузі соціальної педагогіки, соціальної роботи. Луганськ : Альма-матер, 2004. 319 с.

51. Шишкіна М. П. Віртуальна та доповнена реальність у вищій освіті : напрями використання. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Педагогіка та психологія»*. 2022. № 8 (3). С. 78-87.

52. Юр'єва Л. М. Соціальне здоров'я : концептуальні підходи та діагностичні критерії. *Український вісник психоневрології*. 2020. № 28 (3). С. 12-18.

ДОДАТКИ

Додаток А

АНКЕТА

«Вплив дистанційного навчання на процес соціалізації в умовах
військового стану»

Шановний студенте / студентко!

Запрошуємо Вас взяти участь у дослідженні впливу дистанційного навчання на процес соціалізації студентів в умовах військового стану. Ваші відповіді допоможуть краще зрозуміти специфіку соціалізації в умовах віртуального освітнього середовища та розробити рекомендації для покращення цього процесу.

Опитування є анонімним, усі дані будуть використані лише в узагальненому вигляді для наукових цілей.

1. Ваш вік: _____ років

2. Стать:

- 1) жіноча
- 2) чоловіча

3. Оцініть вплив дистанційного навчання на наступні аспекти Вашої соціалізації в умовах військового стану:

Аспект соціалізації	Дуже негативний вплив	Скоріше негативний	Нейтральний	Скоріше позитивний	Дуже позитивний вплив
Спілкування з одногрупниками					
Встановлення нових соціальних контактів					
Формування професійної ідентичності					
Освоєння професійних ролей					

Інтеграція університетську спільноту	в					
Розвиток комунікативних навичок						
Участь студентському самоврядуванні	у					
Відчуття приналежності до студентської громади	до					
Формування професійних зв'язків						
Засвоєння цінностей і норм обраної професії	норм					

4. Які сфери соціалізації, на Вашу думку, найбільше страждають під час дистанційного навчання в умовах військового стану? (виберіть до 3-х варіантів)

- 1) знайомство з новими людьми;
- 2) формування дружніх зв'язків;
- 3) спільна позанавчальна діяльність;
- 4) засвоєння професійної культури;
- 5) формування світогляду через обмін ідеями;
- 6) розвиток лідерських якостей;
- 7) командна робота;
- 8) неформальне спілкування з викладачами;
- 9) участь у студентських ініціативах.

5. Які форми групової взаємодії під час дистанційного навчання найбільше сприяють Вашій соціалізації? (виберіть до 3-х варіантів)

- 1) групові проекти та завдання;
- 2) дискусії під час онлайн-занять;
- 3) спільна підготовка до екзаменів / заліків;
- 4) онлайн-тренінги, майстер-класи;
- 5) неформальні студентські онлайн-зустрічі;

- б) студентські наукові гуртки онлайн;
- 7) віртуальні культурні заходи.

6. Які фактори, на Вашу думку, найбільше допомагають підтримувати відчуття приналежності до студентської спільноти в умовах дистанційного навчання під час військового стану? (виберіть до 3-х варіантів)

- 1) регулярна комунікація з одногрупниками;
- 2) підтримка з боку викладачів;
- 3) залученість до студентського самоврядування;
- 4) спільні проєкти та групова робота;
- 5) університетські онлайн-заходи;
- 6) спільне волонтерство, допомога армії;
- 7) психологічна підтримка від університету;
- 8) інформаційна підтримка з боку університету.

7. Які заходи, на Вашу думку, могли б покращити процес соціалізації студентів під час дистанційного навчання в умовах військового стану?

1) регулярні онлайн-зустрічі неформального характеру (віртуальні «кавові перерви», онлайн-вечірки, інтерактивні ігри) для зміцнення зв'язків між студентами;

2) створення тематичних груп за інтересами у месенджерах, де студенти можуть спілкуватися на теми поза навчанням;

3) запровадження системи «онлайн-наставництва», де старшокурсники допомагають першокурсникам адаптуватися;

4) проведення регулярних онлайн-тренінгів з психологічної підтримки та розвитку соціальних навичок в умовах ізоляції;

5) створення спеціальної університетської платформи для соціалізації з можливістю організації спонтанних зустрічей;

6) більше групових проєктів та завдань, які вимагають спільної роботи і комунікації між студентами;

7) організація спільних онлайн-переглядів фільмів чи інших культурних заходів з подальшим обговоренням;

8) проведення віртуальних екскурсій по різних містах України та світу з можливістю обговорення побаченого;

9) організація онлайн-дебатів та дискусійних клубів на актуальні теми;

10) розробка системи гейміфікації навчального процесу, що створює додаткову мотивацію для взаємодії.

8. Як Ви оцінюєте свій рівень професійної соціалізації (формування професійної ідентичності, засвоєння професійних норм і цінностей) в умовах дистанційного навчання під час військового стану?

1) високий;

2) вище середнього;

3) середній;

4) нижче середнього;

5) низький;

9. В яких додаткових формах підтримки професійної соціалізації в умовах дистанційного навчання під час військового стану Ви відчуваєте потребу? (можна обрати декілька варіантів)

1) онлайн-зустрічі з професіоналами галузі;

2) віртуальні екскурсії на підприємства / в установи за спеціальністю;

3) онлайн-стажування та практика;

4) менторські програми з фахівцями галузі;

5) професійні вебінари та майстер-класи;

6) тематичні дискусійні клуби за фахом;

7) спільні проєкти з реальними організаціями;

8) симуляції професійних ситуацій онлайн;

9) регулярні консультації з викладачами щодо професійного розвитку;

10) психологічна підтримка адаптації до професії в умовах війни;

11) віртуальні професійні спільноти та нетворкінг;

12) індивідуальні траєкторії професійного розвитку.

10. Які найважливіші зміни, на Вашу думку, відбулися у процесі Вашої соціалізації через перехід на дистанційне навчання в умовах війни?

- 1) відчуття ізольованості та втрата спонтанного "живого" спілкування з однокурсниками та викладачами;
- 2) розвиток нових навичок онлайн-комунікації та використання віртуальних інструментів для підтримки зв'язків;
- 3) переоцінка важливості соціальних контактів та більш цілеспрямоване ставлення до спілкування;
- 4) підвищення рівня тривожності та зниження мотивації до соціальної взаємодії через постійне відчуття небезпеки;
- 5) зміщення фокусу соціалізації з навчального середовища до інших сфер життя (волонтерство, робота, місцева громада) ;
- 6) формування нових спільнот на основі спільного досвіду переживання війни та дистанційного навчання;
- 7) погіршення навичок безпосередньої «живої» комунікації та зростання психологічного бар'єру для офлайн-зустрічей;
- 8) розвиток більшої самостійності та відповідальності за власний розвиток і навчання;
- 9) зміна пріоритетів у соціальних контактах - пошук емоційної підтримки замість просто розваг;
- 10) посилення почуття солідарності та взаємодопомоги серед студентів.

Дякуємо за Ваші відповіді!

Ваша участь у дослідженні є надзвичайно важливою для розуміння особливостей соціалізації студентів в умовах дистанційного навчання під час військового стану та розробки ефективних стратегій підтримки цього процесу.

Анкета експертного опитування
«Вплив дистанційного навчання на процес соціалізації студентів в
умовах військового стану»

Шановний експерте!

Запрошуємо Вас взяти участь у дослідженні впливу дистанційного навчання на процес соціалізації студентів в умовах військового стану. Ваш професійний досвід та експертна оцінка допоможуть глибше зрозуміти особливості соціалізації студентів у віртуальному освітньому середовищі під час війни та розробити ефективні рекомендації для оптимізації цього процесу.

Дослідження є анонімним, усі отримані дані будуть використані лише в узагальненому вигляді для наукових цілей.

1. Стаж педагогічної діяльності у закладах вищої освіти:

- 1) до 5 років;
- 2) 5-10 років;
- 3) 11-20 років;
- 4) понад 20 років.

2. Науковий ступінь / вчене звання:

- 1) без наукового ступеня;
- 2) кандидат наук/доктор філософії;
- 3) доктор наук;
- 4) доцент;
- 5) професор.

3. Досвід роботи в дистанційному форматі:

- 1) до 1 року;
- 2) 1-2 роки;
- 3) 2-3 роки;
- 4) понад 3 роки.

4. Оцініть рівень залученості студентів до освітнього процесу в умовах дистанційного навчання під час військового стану порівняно з очним форматом навчання:

- 1) значно вищий;
- 2) дещо вищий;
- 3) приблизно такий самий;
- 4) дещо нижчий;
- 5) значно нижчий.

5. Які зміни у міжособистісній взаємодії студентів Ви спостерігаєте під час дистанційного навчання в умовах військового стану? (оберіть до 3-х варіантів)

- 1) зменшення інтенсивності спілкування;
- 2) формалізація спілкування;
- 3) підвищення згуртованості через спільні труднощі;
- 4) поляризація студентських колективів (активні стають більш активними, пасивні – більш пасивними) ;
- 5) зниження емпатії та емоційного зв'язку;
- 6) формування нових форм солідарності;
- 7) посилення індивідуалізму;
- 8) зміна лідерів у студентських групах;

6. Які компоненти соціалізації студентів, на Вашу думку, найбільше страждають під час дистанційного навчання в умовах військового стану? (оберіть до 3-х варіантів)

- 1) засвоєння соціальних норм та цінностей професії;
- 2) розвиток комунікативних навичок;
- 3) формування професійної ідентичності;
- 4) інтеграція в професійну спільноту;
- 5) розвиток навичок командної роботи;
- 6) формування емоційної компетентності;
- 7) засвоєння культурних кодів професії;

- 8) розвиток лідерських якостей;
- 9) встановлення професійних контактів;

7. Які методи та прийоми Ви використовуєте для підтримки соціалізації студентів під час дистанційного навчання в умовах військового стану? (оберіть до 3-х варіантів)

- 1) групові проєкти з елементами колаборативного навчання;
- 2) інтерактивні дискусії під час онлайн-занять;
- 3) організація позанавчальних онлайн-заходів;
- 4) менторський супровід студентів;
- 5) запрошення фахівців-практиків на онлайн-зустрічі;
- 6) організація онлайн-стажувань;
- 7) індивідуальні консультації зі студентами;
- 8) психологічна підтримка;
- 9) організація неформального спілкування у групах;
- 10) не використовую спеціальних методів.

8. Які форми групової роботи, на Вашу думку, найбільш ефективні для підтримки соціалізації студентів під час дистанційного навчання в умовах військового стану? (оберіть до 3-х варіантів)

- 1) спільні дослідницькі проєкти;
- 2) вирішення кейсів у малих групах;
- 3) ділові та рольові ігри;
- 4) взаємооцінювання робіт;
- 5) групові презентації;
- 6) віртуальні лабораторії;
- 7) онлайн-дебати;
- 8) створення спільних цифрових продуктів;
- 9) волонтерські проєкти.

9. Які інституційні заходи проводить Ваш заклад освіти, що спрямовані на підтримку соціалізації студентів під час дистанційного навчання в умовах військового стану? (оберіть до 3-х варіантів)

- 1) організація віртуальних студентських клубів за інтересами;
- 2) онлайн тренінги з розвитку soft skills;
- 3) програми психологічної підтримки;
- 4) віртуальні ярмарки вакансій та кар'єрні заходи;
- 5) залучення студентів до наукових досліджень;
- 6) онлайн-заходи з представниками професійної спільноти;
- 7) програми наставництва/менторства;
- 8) цифрові платформи для студентського самоврядування;
- 9) волонтерські проєкти.

10. Які компетентності, на Вашу думку, необхідно розвивати у викладачів для ефективної підтримки соціалізації студентів в умовах дистанційного навчання під час військового стану? (оберіть до 3-х найважливіших)

- 1) цифрова грамотність;
- 2) навички фасилітації онлайн-груп;
- 3) компетентності з кризового менеджменту;
- 4) навички психологічної підтримки;
- 5) медіація конфліктів у віртуальному середовищі;
- 6) методи формування командної роботи онлайн;
- 7) навички інклюзивного викладання;
- 8) компетентності з управління віртуальними спільнотами;
- 9) навички підтримки студентів з травматичним досвідом;

Дякуємо за Ваші відповіді та експертну оцінку!

Ваш досвід та рекомендації надзвичайно важливі для розуміння особливостей соціалізації студентів в умовах дистанційного навчання під час військового стану та розробки ефективних стратегій підтримки цього процесу.